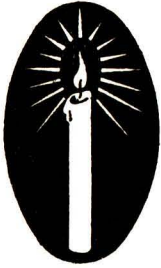

VIGILIA

IX. ÉVFOLYAM
1943 JÚLIUS

TARTALOM:

KODOLÁNYI JÁNOS: ITT A PIROS — HOL A PIROS

DAMIANISZENTPÉTER: A mennyország himnusza (Sík Sándor fordítása.)

**KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE
EMIL:** Stíluseszményeink

THURZÓ GÁBOR: A hasonmás

AUGUST von PLATEN verseiből:
(Rónay György fordítása.)

ÖRVÖS LAJOS: Tücsök a lápon
TAKÁCS MENYHÉRT: A szellem győzelme

RÁBA GYÖRGY: Bohó dalocska
MENTES MIHÁLY: Merjelek szeretni, Nem nézek vissza

IJJAS ANTAL: A népiség a mai magyar szépirodalomban

E L V E K É S M Ű V E K

MAKAY GUSZLÁV: Just Béla: Az Ezelősök, **PAKU IMRE:** Kádár Lajos: Kujtorgó lelkek és Taposóka, **VIDOR MIKLÓS:** Lengyel Tamás: Gróf Teleki László

THURZÓ GÁBOR: SZINHÁZI KRÓNIKA

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 16 P, félévre 8 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 20 P

Vállalatoknak
évi előfizetési díj 40 pengő.

Egyes szám ára 1·50 P.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Mussolini-tér 1.
Telefonszám: 12—99—01. Postatakarékpénztári csekkszámja száma: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős

Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az Ibusz pavillonokban.

**Laptulajdonos, felelős szerkesztő
és kiadó: POSSONYI LÁSZLÓ**

KODOLANYI JÁNOS :

ITT A PIROS – HOL A PIROS...

A *Magyar Csillag* 1942. dec. 15-i számában részletesen kifejtettem a kultúra és a civilizáció fogalmát. A polgár és a kultúrember fogalmát is. Pontos meghatározásokkal éltem. De hát hogy csodálkozzék az ember a politikusokon, akik zűrzavart támasztva a világban, csak azt adják, ami lényegük, ha Jócsik Lajos, a kitűnő író és kultúrember sem érti, miről beszélünk? „Ortegával a kezemben” c. cikkében megjegyzéseket fűz az én fejtegetéseimhez s azt mondja, az éppen a baj, hogy a kispolgár mindenféle kultúrát, azaz szimbólumrendszert bevesz egyidejűleg: a *marxizmust*, a *hitlerizmust*, a *liberalizmust* s így tovább. Ime, a zűrzavarok oka. Amde Jócsik nem figyel arra, hogy amiről ő beszél, nem kultúra és nem szimbólumrendszer — pontosabban: nem transzcendens szimbólumrendszer, tehát nem kultúra, — hanem egyszerűen *ideológia*. Marxista ideológia, hitlerista ideológia, liberális ideológia. És éppen azért kavargog egyidőben a kispolgári agyban, mert hiányzik abból az agyvelőből a kultúra. Éppen azért polgári agyvelő. Ha kultúra volna benne gőzölgő-kavargó ideológiák zűrzavara helyett, már nem volna polgári agy. Egy, a transzcendens világgal szoros kapcsolatban álló, azzal mintegy köldökzsinórral összekötött, harmónikus, szerves, egységes emberi lény volna az ilyen agyvelő tulajdonosa s egyaránt idegen volna tőle a *szimbólumokat tagadó ideológiák minden fajtája*. (Legfeljebb, mint munkamódszert használná.)

Micsoda zűrzavar kultúra és civilizáció, kultúra és ideológia, kultúrember és polgár fogalma körül! Milyen ártalmas, butító zűrzavar. Az az érzésem, szándékos. Teremtés zűrzavart és uralkodj... Az egész lelken, a harmónikus, a transzcendens életet élő lelken, a kultúremberen nem lehet urlakodni. Az vagy önként terem magának szabad társadalmat, vagy megölik. Mostanában inkább az utóbbi szokott történni vele.

Annyi izgalom és zűrzavar közepette megnyugvással nyúltam Keresztury Dezső cikkéhez a *Magyar Csillag* márc. 15-i számában. A „mellékmondat védelmében” íródott a cikk, olyan kérdésekkel foglalkozik hát, ami minden író — s olvasót — bizonyára érdekel. Engem nagyon. S politika nem férközhet közel hozzám, hacsak abban a tekintetben nem, hogy *magyar* mellékmondatokról esik szó s bocsánat, de ez már súrolja a faji kérdéseket, tehát politikum. És csakugyan, bár a kitűnő kritikus előljáróban bizonykodik, hogy csupán néhány általánosabb érdekű szempontot kíván fölvetni „harag és prófétai hév nélkül, úgy, ahogy az embernek munkája eszközeiről beszélnie illik”, a mindenüvé betolakodó zűrzavaros politikai elfogultságoktól ő sem tud menekedni. Pedig akar. De annyira fut a tűztől, hogy nyakig merül a vízbe. Mi ez, kérdelem riadtan, Keresztury, az elfogulatlan esztéta, a szigorú és tárgyilagos műítész, nemcsak köztudomású tényeket másít meg, hanem még csúfolódik is?

Ki vallja például, íróember, hogy a magyar csak tömondatok-

ban beszél? Ki állítja, stílusművész, vagy a nyelv akármelyik ismerője, hogy a magyar nyelv szelleme tagadja a mellékmondat létjogosultságát? Hiszen valamennyi finn-ugor nyelv ismeri nemcsak a bővített mondat szerkezetet különféle fajtáit, de még az alárendelő mondat szerkezeteket is. (Ezért nem értem Szabó Zoltán kifogását, hogy én nem archaizálok mondat szerkezeteket, csak szavakat. Hogyan kellene tennem?) Nem tudom, kik azok a csúfondárosan emlegetett „roppant nemzeti lelkesedéstől áthatott tisztelők és hírverők”, akik általánosan kötelezővé kívánják tenni a Gárdonyi-stílusú tömondatos szerkezetet, s kik azok a „karakán nemzeti érzéssel író tollforgatók, akik ma még inkább, mint régebben, arra esküsznek, hogy magyarosság és tömondatosság egyet jelent”. Én nem vitáznék tollforgatókkal. Mióta kötelező oktatás van Magyarországon s mióta a kultúra iskolai bizonyítványt jelent, természetesen csöstül vannak tollforgatók, akárcsak a világ minden részében. Éppen az a baj, hogy a paraszt nem költ már verset, de költ mindenki, aki beleszagolt a középiskolába. Az írást azonban, mint mindig, ezúttal is az írók és nem a tollforgatók jelentik. Ezek pedig lehetnek tehetségtelenek, de ha „karakán” magyarok s roppant nemzeti érzéstől áthatott tisztelői a magyar nyelvnek, a karakánységért és nemzeti érzésért megbecsülést érdemelnek, mert ha írni nem tudnak is, meghalni, ha kell, bizonyára tudnak a magyarságért.

Nemcsak a tömondat magyaros tehát. Nyugodjunk bele s ne védelmezzük a szegény, karakánul félretolt mellékmondatot. És a tömondat védelmének ürügyén ne csúfolódjunk a nemzeti érzésen. Véleményünket ilyesmi nélkül is elmondhatjuk. Arra sincs semmi szükség, hogy Karácsony Sándor nyakába olyan nézeteket varrjunk, amelyeket nem hirdet. Sohasem mondotta például, hogy a mellérendelő elv *feltétlenül* uralkodik minden mondat szerkezetünkön. „A magyar nyelv *legfőbb és legérdekesebb* tulajdonsága szerinte az, hogy nem szereti a sokféle viszonyítást, a bonyolult szerkezeteket, az értelmező árnyalatok halmozását” — mondja Keresztury a csúfolódva hozzátézi, hogy mindez nem egyet jelent a „magyari indulatok felszításával, a külön úttal, egyszerűval az ősi magyar erények foglatával” s ezért „széleskörű népszerűsége számíthat”. Karácsony Sándor sohasem hirdette, hogy a magyar nyelv nem szereti a sokféle viszonyulást, a bonyolult szerkezetek, az értelmező árnyalatok halmozását. Ha ezt és így mondta volna, meg kellett volna vizsgálnia az egyszerűség és bonyolultság fogalmát s hogy mit jelent az „értelmező árnyalás.” Karácsony ugyan a a magyar lekialkát primitívségéről beszél, de megmondja, hogy „primitíven” ő „nagyvonalút” ért, aminthogy nem is érthet mást. Az sem igaz, hogy az *egyszerű* tagadása volna a *bonyolultnak*, hiszen régi igazság, hogy az egyszerű a legbonyolultabb dolog a világon. Hány bonyolult mozgást végez a gyermek, amíg megtanulja, hogyan kell szájához vinni a kanalat! Mily bonyolult Michel Angelo *Mózes*-ének, Bach zenéjének, Ady egy-egy költeményének, vagy egy székelyballadának az egyszerűsége!

„Mert, ki vállalkoznék akkor, ha az elvet elfogadja a közvélemény, különösen manapság, a nemzetgyalázás vádjának veszélye nélkül, arra, hogy kimondja: a csak mellérendeléssel élő stílus laza, fegyvelmezetlen, az impresszionista, az iskolázott gondolkodásban járatlan emberek sajátja.” Nos, én kimondom, hallják mindenek: a csak mellérendeléssel élő stílus laza, fegyvelmezetlen stb.

— de hozzáteszem: az alárendeléses is az, ha laza, fegyelmezetlen, impresszionista stb. *lélek* nyilatkozik meg benne. És kimondom, ime, fejemre vonván a „nemzetgyalázás” vétkét, hogy a magyar nyelv nemcsak mellérendeléses, hanem alárendeléses szerkezetekkel is él. De hogyan él? Úgy, hogy a vonatkozószó mellett meg kell lennie a rámutatószószavának is. „Aki másnak vermet ás, (az) maga esik bele.” Mutatószó: az, aki... Más: Hol vagyon, *a ki* merész ajakát hadi dalnak eresztvén...” Mutatószó: *a*. Vonatkozószó: *ki*. Hol vagyon *az, ki*... Minden olyan szerkezet, amely e két döntő fontosságú elem híjával van: rossz. Ebben a mondatban tehát: *minden olyan szerkezet, az „olyan” a mutatószó, az „amely” a vonatkozószó. Olyan-amely.* Rossz szerkezet, — de sajnos, nemcsak a hirlapi, hanem az irodalmi nyelvben is elterjedt, még pedig sznobságból, hogy az író nyugati, „iskolázott” műveltségét fitogtassa — az ilyen: „A miniszterelnök, *aki* megjelent az ünnepségen, *amelyet* ezek és ezek rendeztek” stb. Hol itt a mutatószó, amely több miniszterelnök közül kiemelné *azt* az egyet, *aki* megjelent? Hol a mutatószó, amely kiemelné az ünnepségek közül *azt* az egyet, *ahol* a sok miniszterelnök közül *az* az egy megjelent? Az ilyen mondat lehet iskolázott, lehet előkelő és finom, de hogy zavaros és nem magyar, az bizonyos. Zavaros lévén minden, ami nem magyar, — zavaros, mert nem magyar, hiszen lélektani törvény, hogy *csak azt tehetjük hiánytalanul a magunkévá, ami alkotunk természetével egyezik.* Világos, tiszta, logikus, tagolás, ez a magyar összetett mondat szerkezet követelménye. Magyar lelkek lévén, ezt így kell értenünk: magyar világosság, magyar tisztaság, magyar logika. Miért ne lehetne az ilyen összetett mondat árnyalatos?

Alárendelő összetett mondataink azért kerültek olyan rossz hírbe, mert az írók — s jó írók — maguk sem tudják, hogyan kell helyes alárendelő mondatokat szerkeszteniök. Nem jár rá az eszük. Hatalmas lapjaink írószobái tömve vannak olyan neves, nagytekintélyű urakkal és hölgyekkel, akik nem tudnak írni. Előkelő folyóirataink kritikusi olyan alárendeléses szerkezeteket gyártanak, hogy égnek áll tőle a magyar ember haja. Tanulmányaik annál előkelőbbek, finomabbak, kultúráltabbak, mennél inkább hemzseg bennük a sok *aki, amely, ahol, amerre, ahonnét, amidőn.* Ezek azok a rossz, kusza, rendezetlen, pongyola, kifulladás, zenétlen, ápolatlan mondatok, amelyekről Keresztury olyan undorral szól. Szolgáljak nevekket? Talán mégsem. A kritika ma akkor is személyes sértés, ha a javítás szándéka hatja át. Egy bizonyos. Nem a mellérendelő szerkezetek „egymás nyakára hágó lomposága” becstelenségi meg stílusunkat, hanem éppen a zagyva, logikátlan és műveletlen alárendelő szerkezetek dühöngése. Eliesik tehát Keresztury újabb csúfolódásának jogcíme: „Keleti ösztöneink támadnak fel, hogy jobban kívánjuk a vásár nyüzsgését a város nyugati rendjénél?” Nem is élek a könnyű alkalommal, nem szedem ízeire ezt az izetlen megállapítást, nem hivatkozom a keleti településeket oly jellemző széles, áttekinthető nyíltság és világosság minden nyugati embernek feltűnő képére, nem vizsgálom, hogy a nagy nyugati empóriumok hőmpölygő, taszigálódó, nyüzsgó utcai tömegében, — a „londoni vásárban” — a cikázó, nyugtalan reklámfények villogásában, a fülsiketítő dübörgésben mi kelti a rend érzését. Vajjon nem olvasta-e Keresztury a római polgárok panaszát, akik belebetegedtek az álmatlanságba, mert képtelenek

voltak aludni a teherkocsik recsegésében, a hajcsárok rikoitozásában, az igavonó barmok ütlegetésében és bögésében? Nem tudja, hogy ezért menekültek ki a tehetősebbek a városból? Nem azért menekülök-e én is akarattyai kertembe, mert megőrjíti a telefon, az autótülök, a rádiók bömbölése, a villamosok csikorgása?

Nem igaz, hogy „a gyakorlat azt mutatja, hogy általában könnyebb a bonyolult gondolatot apróbb mondatokban kifejezni”. Ha így volna, milyen könnyen kifejeznék magukat esztétikusaink! Ellenkezőleg: ha meg akarod tudni, tiszta-e a bonyolultnak látszó gondolat, szedd tömondatokra. S meglátod, milyen nehéz, milyen emberfeletti föladat! De azt is meglátod nyomban, miért nem tudsz egyszerű mondatokat írni. Azért, barátom, mert nem tudsz világosan gondolkodni. A kényelemszeretet, a szellemi lustaság visz komplikált mondatszerkezetek használatára. Igenis, azt tanácsolom minden kezdő írónak, újságírónak, aki a lelki lustaság, tohonyaság posványában hentereg, hogy írjon egyszerű tömondatokat. Még akkor is, ha a diktátorok tömondatokban beszélnek. (Ők tudják, mit akarnak, ezért olyan egyszerűek a mondataik...) Még akkor is, ha a plakátok nyelve ilyen. (De ez meg ismét nem igaz, sajnos.) Irjanak egyszerű tömondatot, hogy kitűnjék, világosan gondolkoztak-e. „Nem érek rá egyszerűen és tömören írni” — mondta egy okos francia. Nézzétek tanulmányainkat. Mennyi nyegleség, mennyi sznobság, mennyi góg és fennhéjzás és mekkora műveletlenség, különösen, ha magyar voltunkról esik szó! És mennyi mellékmondat, Istenem, mennyi! Micsoda nyugateurópai bonyolultság és micsoda iskolázott műveletlenség! Ha olvasom őket, a XII. század bizánci filozófusai jutnak eszembe. Csúcsos süvegük, díszes palástjuk, előkelő járásuk, szolgájuk rikoltása, amint a téren nyüzsgő népet elkergetik a nagy elme, a világ titkainak kutatója elől, a függönyös oszlopcsarnokok, ahol magas trónuson ülve órákon át döntenek magukból a bölcseséget alázatosan kurgó és kemény aranyakat fizető sznob tanítványaik előtt... Mennyi körmondat és mily silány tartalom! Olvasd csak műveiket: mintha szecskát rágnál. Szedd őket egyszerű tömondatokra: szabályos, ravasz tébolyodottság szól belőlük. Ha nem tudod, mit akarsz mondani, de művelt, nyugati iskolázottságú, világlátott, olvasott s finom elme színében kívánsz pompázni, írj bővített mondatokat, barátom.

Magam is torkig vagyok esszéíróink metaforáinak zűrzavarával. Nem is kell hozzá Keresztury „művelt *külföldi* hölgye”, hogy észrevegyem túltengésüket. De azért nem kell csúfolódnunk magyar voltunkon. „Az igazságnak egy paránya ebben a tételben is ott van: a magyar képzeletjárás s a magyar nyelv csakugyan valósághoz-kötöttebb, közvetlen tapasztalásban, személyes ízekben s képekben gazdagabb, mint a *fejlettebb, a magas kultúra tartósabb s mélyrehatóbb nevelő befolyásain átment* nyugati nyelvek.” És alább: „Csak hát a *nyugodt, fegyelmezett kultúrában* mindennek megvan a maga helye és mértéke. A stílus képgazdagságának is.”

Ime, a magyar jelképrendszer, a magyar közlési mód érzékletesebb volta így lesz ismét *shoking* tulajdonsággá. Ime, egy esztétikus, aki megkülönböztet fejlettebb, magasabbrendű és alacsonyabb, fegyelmezetlenebb, silányabb kultúrát. A fejlett, a magasrendű, a nyugodt, a fegyelmezett: a nyugati. A silányabb, a szegényesebb, a hitványabb, természetesen, a magyar. És ismét egy esztétikus, aki nyilvánvalóan összekeveri a kultúrát a civilizáció-

val. Ha így mondom: fejlettebb, fegyelmezetlenebb, nyugodtabb, mélyebbreható *civilizáció*, nyomban világossá válik a mondat. És bele is nyugszom. Igen, a mi civilizációnk valóban nem mérhető Nyugattal, vagy Északéval. Rendben van, baj, de nem szégyen. Csakhogy mi köze mindennek a kultúrához? Mi köze akár a kereszténységhez, akár a félig-meddig eleven népi pogányság, akár a világ bármilyen *transzcendens szimbólumrendszeréhez*? Keresztury kegyelmet kér a definíciónak. Nos, a kegyelmet megadjuk: éljen vele. Definiálja a kultúra fogalmát. Definiálja a civilizációét. Definiálja a magyar lélek alkatát. Definiálja az indogermán népeket. Azután magyarázza meg: miért alacsonyabbrendű az egyik, miért magasabb, előkelőbb a másik. Én elhiszem, hogy Keresztury is, miként Márai, Cs. Szabó, Erdei Ferenc, Kovács Imre, Darvas József és még sokan mások, égnék a vágtyól, hogy a magyart polgárnak, tehát nyugati módon civilizálnak lássák. De miért kell megölni az érzéketlenséget? Miért alacsonyrendű ez? Miért rossz szemléleti módja a világ jelenségeinek? Lehet, hogy a civilizáció éppolyan nyugodt, fegyelmezett és mélyreható lesz egyszer nálunk is, mint Nyugaton. De, ha ezzel a magyar lélek alkatának megszorodása, keréketörése, elsovadása jár, akkor én ezután sem kívánok olyan „iskolázott” és „fegyelmezett” lélek lenni, mint a nyugatiak. Mondok egy egyszerű tőmondatot: *a magyar csak lelki alkatának megtartása útján maradhat magyar*. És hadd tegyem hozzá, sokak divatossá vált, de légbőlkapott megállapításával szemben a példát: a civilizált Finnország népe nem lett polgárrá, lelkisége ma is őseredeti finn. Ez lehetséges Magyarországon is.

Mindazonáltal a metaforák egy kissé túlburjánzottak stílusunkon. Milyen szegényesnek érzem magam például Cs. Szabó mellett! Itt van egy szakasz legújabb művéből — s éppen a *Magyar Csillag*ból idézem:

„Mozartot a tenyerükből itatták az istenek. Gluck a tüzes szájukból tépte ki az ajándékot. S ez nem ment könnyen és nem ment hamar: majdnem ötven éves volt már, amikor első remekművét megírta. Addig elégedetlenül viaskodott a kísértéssel, a könnyű világsikerrel: a korabeli olasz operával. Ennek a stílusnak akkor már olyan fogásai voltak, hogy a legmorcabb medvét is tündérré varázsolták. Gluck azonban nem akart megszabadulni a medvebőrétől, ő medvebőrben akarta legyőzni a nehézséget.”

Itt, ahol erre a szakaszra rájött a nehézség, megállok. Érdekes képek, tagadhatatlan! Tüzes szájából, *erőszakkal kitépelt ajándék*. Tündérré varázsolt medve s Gluck a medvebőrben. És ő nem akart megszabadulni a medvebőrétől...

Példaképpen álljon ez itt és csak ettől a barátunktól.

Hogy korunk gondolkodásbéli zűrzavara milyen széles körben s milyen legyőzhetetlenül elharapódzik, hadd bizonyítsam ezúttal Cs. Szabó László néhány sorával. Úgy látszik, ő sem tud kimenedni a politika romboló hatása alól. Megvallom, meghökkenve állok a tünemény előtt. Tu quoque fili, Brutus? Hihetetlen.

Cs. Szabó idézi egy költő cikkéből a következő mondatot: „Kosztolányi igen jelentős prózaíró, de Krúdy, Móricz vagy Szabó Dezső és Tersánszky mellett *számításba sem jöhet*.” Azután ezt fűzi hozzá:

„Úgy magasztalja a négy nagy író, hogy az ötödiknek utána-

kiált a sírba. Csak úgy tudja meglepgetni a füstölőt, ha legalább egyszer megforgatja a bunkót is. Ez ma a törvény.”

Hát idejutottunk? Cs. Szabó László a kritikai véleményt füstölőhöz hasonlítja, vagy bunkóhoz? S mert a kritikát gyakorló költő nagyobbak tartja a négyet, — közülük, sajna, kettő szintén sírban van már! — mint Kosztolányit, ez annyi, mintha utána kiáltott volna a sírba? Mintha bunkóval verte volna fejbe?

Nos, hogy az élőkrol ne essék szó, a két halottat: Móriczot és Krúdyt én is nagyobb írónak vélem a harmadik halottnál, Kosztolányinál. Füstölőt lengettem most a kettő fölött? Bunkót csóváltam a harmadik fölött? Vagy csak véleményt nyilvánítottam, minden becsületsértés nélkül? Avagy már ez is halottgyalázásnak számít?! Ez ma a törvény?

Ime, az irodalomkritika. Vak ez is és a szabadság ellen tör.

Az csak hagyján, hogy Illyés, valahányszor síkraszáll az idegenség védelmében, nem feledkezik meg a maga és a családja mongoloid arcvonásairól, sőt a mongol foltokról sem, — ez egyébként az osztrák csecsemőkön gyakoribb, mint nálunk, — de mit szóljak ahhoz, hogy Cs. Szabó László a totális magyar állam rajongójáról, a türelmetlen Grünwaldról megjegyzi: „Bocsánat a kegyeletsértő szóért: nem véletlen, hogy Grünwaldnak hívták.” Nem lepődöm meg, ha legközelebb, a Petőfi-rajongókról s a „magyar öntudat” zászlóvivőiről szólván, megjegyzi: bocsánat a kegyeletsértő szóért: *nem véletlen*, hogy Lehner Istvánnak hívják...

Petőfi vad ellenlábasát, Zerffit pedig így emlegeti cikkében: Zerffi (Hirsch) Gusztáv.

Állj meg, toll, megállj! Cs. Szabó László, aki lillafüredi fölszólalása végén szégyenkezett, hogy a művelt népek bennünket esetleg még ma is csontokkal hajigáló szentgalleni barbároknak vélnék, Cs. Szabó László *Hirsch*-nek írja *Zerffit*. Most már csakugyan tanácstalan vagyok. Ezek után be sem eresztenek a Magyar Csillaghoz. Mongol foltjaim sincsenek...

Kodolányi János

DAMIANI SZENT PÉTER:

A MENNYORSZÁG HIMNUSZA

AD PERENNIS VITAE FONTEM

Örök élet kútfejére
Asszu lelkünk szomjazik,
Össze vágyrna törni teste
Börtönének burkait.
Számúzóttan, őshonáért
Szenved, sír, sóhajtozik.

Keserű szorongatás közt,
Fájdalom közt görnyed itt,
Forr magában, hánytorgatja
Bűn-eladta kincseit,
Régi jajjal, új sóhajjal,
Kettős kinnal gyötretik.

Mert ki tudná eldalolni
Ama Békesség Honát,
Ahol élő drágagyöngyből
Épülnek a paloták,
S aranytetők verik vissza
Az aranyló napsugárt!

Drágaságos ékkövekkel
Ékesültek házai,
Általtetsző színarannyal
Kövezettek útai.
Sárnak ottan, rothadásnak,
Még nevét sem hallani.

Tél dühének, nyár hevének
Híre ismeretlen ott.
Ott a rózsza hervadatlan,
És örök tavasz ragyog,
Liliomok fehérkednek
Szállnak édes illatok.

Ifjak, zöldek; rétek, földek,
Mézpatakok ömlenek,
Fűszeres a szél fuvalma,
Csordul drága szép kenet,
Berkek árnyán el nem érő
Aranyalmák csüngenek.

Holdnak ott nincs változása,
Csillag és nap nem újul:
Egyetlen nap ott a Bárány,
És az el nem alkonyúl.

Éjt nem lát e boldog ország,
Napja nem homályosúl.

Ott a szentek: mindenegyük
Mint a szép nap, úgy ragyog,
Győzelmesen, koszorúsan:
Egymás fényén boldogok,
Számlálgatják örvendezve
Sok megharcolt harcukat.

Gyengeségek ott lehulltak,
Test törvénye megtörött,
Frigyet ott a lelkivé lett
Test a szellemmel kötött,
Híre sincs botránkozásnak,
És a békesség örök.

Szabadultan bontakoznak
A Kezdehez szárnyaik,
Szemtől szembe az igazság
Arca tündököl nekik,
Élő forrás életontó
Édességét szürcsölik.

Innen van, hogy állapotjuk
Mindig boldog, mindig egy.
Vidámságuk, frissességük
Változás nem őrli meg:
Ifjak, szépek, frissek, épek,
Nincs ott agg és nincs beteg.

Elmúlt az elmulás ott.
Múlhatatlan ott a lét.
Rothadást a rothadatlan
Friss virágzás tépte szét,
Halhatatlanság nyelé el
A halálnak erejét.

Mit ne látna, aki látja
A mindentlátó Urat!
Egymás szíve rejtekében
Olvassák a titkokat.
Mindenben egy a szív, a lélek,
Mindig egy az akarat.

Bár különböző az érdem,

És a jutalom sem egy,
Szívesen megosztja minddel
A magátét mindenegy,
Minden egyes örömének
Igy örülnek mindenek.

Hol tetem van, vágyakozva
Odagyűlnek a sasok:
Boldogságuk együtt élők
Szentek és az angyalok.
Mind a két ország lakói
Egy kenyéren laknak ott.

Jóllakottan, mégis éhen
Lakomáik élvezik.
Éhség kínja ismeretlen.
A csömört nem ismerik:
Egyre töltöz ott az éhes
S mindig újra éheznek.

Hangos ajkuk mindig új-új
Boldogságos dalt terem,
Száll a zengő hárfahúrok
Édes hangja szüntelen:

A Királyt ők egyre áldják,
Akitől a győzelem.

Boldog, aki látja szemben
Égnek-földnek Istenét,
És a változó világra
A magasságból lenéz,
Nézi napnak, nézi holdnak
Csillagoknak ösvenyét.

Harc után ha majd megoldom
Harci kardos övemét,
Harcosok pálmája Krisztus,
Hívj e honba engemet,
És a boldogok díjából
Engedd bírní részemét.

Adj erőt a küzdelemre,
Amíg áll az ütközet,
Harcok multán harcosodnak
Készen tartsd a nyughelyet,
S bérül engedj érdemelnem
Mindörökre Tégedet.

Sik Sándor

STILUSESZMÉNYEINK

Nincs még egy irodalom a földkerekségen, ahol a stiluseszmény oly sajátos átalakuláson ment volna keresztül, mint nálunk. Különösképpen éppen abban az időben, amikor műveltségünk megnyílt a külföldi hatások előtt, egy olyan stiluseszmény terjedt el közönségünk, sőt részben íróink körében is, amely valósággal útját állotta a fejlődésnek, a szellemi gazdagodásnak és tisztulásnak. S még érthetlenebbé, még kevésbé megokoltá teszi ezt az irodalmi jelenséget az a körülmény, hogy ennek a stiluseszménynek alig vannak gyökerei irodalmunkban. Nem a hagyományszeretet lázadt fel a magyarságot veszélyeztető idegen hatások ellen, hanem egy hirtelen támadt, mintegy a földből kinövő szekta tagjai fordultak szembe egyszerre a magyar nyelv és szellem hagyományainak értékesebb részével és az európaiság követelményével. Legjobb prózáiróinkat, akik egyszersmind legnagyobb gondolkodóink voltak, az írás mestersége egész szellemükben magának követelte, küzdöttek a mondanivalóval, nehéz veretű, sokszor zsúfolt, nehézkes mondataik a kifejezés küzdelmének szorongásairól tanúskodnak. Lassú, a történelem csapásaitól oly gyakran késleltetett fejlődése folyamán, nyelvünk egyre inkább hozzáidomult ahhoz a gondolatkörhöz, amelynek mi is részesei vagyunk. Nyelvünk és gondolkodásunk egész törekvését kiolvashatjuk a kifejezésnek abból az erőfeszítéséből, amelynek örök emléke maradt Pázmány, Apácai Cseri János, Bethlen Miklós, Eötvös József, Kemény Zsigmond s a magyarul nem jól tudó Széchenyi műveiben.

Bizonyára nem irodalmi, nem művészeti okai vannak, hogy e mult után, e hagyományok birtokában elterjedhetett s gyökeret verhetett az a babona, hogy a magyar nyelv a tömondatok, az üres világosság, a gyermekded egyszerűség nyelve. Ami egyszersmind azt is jelenti, hogy bonyolultabb szellemi, lélektani jelenségek kifejezéséről az írónak tanácsos lemondania. Olyanszerű folyamat lehet e fejlődés oka, amilyenről Ortega beszél a tömegek lázadásában. Az irodalmilag kevésbé iskolázott, de valamely rejtelmes okból könyvfogyasztó közönség, saját mértékéhez szabta az irodalmi eszményt, vagyis egy olyan stílust fogadott el mintaszerűnek, sőt egyedülinek, amelynek élvezetéhez műveltsége elégséges volt... Ez a felfogás a stílusról csak egy olyan osztályban verhetett gyökeret, amely irtózik minden szellemi erőfeszítéstől, ugyanakkor azonban igényt formál az irodalmi műveltségre. Ez a stiluseszmény amolyan kedvezményes jegy; felmutatója sokkal olcsóbban juthat műveltséghez, mint más közönséges halandó.

Mivel nyelvünk módszeres tanításáról a mai napig sem törént gondoskodás, — nincs jó magyar stilisztika, nincs magyar szótár, sőt magyar nyelvtan sincs, — írónak, újságírónak, kritikusnak, egyszerűval mindenkinnek, aki nyelvünkkel foglalkozik, innen-onnan kell összekaparintania nyelvi ismereteit. Ez a feladat csaknem megoldhatatlanul nehéz, amit meggyőzően bizonyít az a körülmény, hogy legkitűnőbb prózáiróink között sem akad egyetlen egy sem, akit ne terhelnének kisebb-nagyobb botlások. Mindazok

a nehézségek azonban, amelyekkel nyelve gyakorlása közben meg kell küzdenie az írónak, nagyrészt mintegy varázsütésre megszűnnek, ha a rövid kijelentő mondatok használatát ismerjük el magyarosnak és egyben szépnek. Ez a szimplista stíluseszmény éppen azoknak a körében a legnépszerűbb, akiknek hivatása volna tanácsot adni s elbírálni az egyes mondatszerkezetek magyarosságát. Vannak nők, akik annyira nem bíznak ízlésükben, hogy mindig fekete ruhában járnak, ugyanígy, aki nem bizonyos nyelvtudásában rövid kijelentő mondatokban ír, s ezek apostolává szegődik, ha foglalkozása állásfoglalásra kényszeríti.

Mint ahogy a rövid, magyaros mondatok kedvelője egy csapásra nyelvtudorrá alakulhat, ugyanúgy íróink egész armadája rájött a fogásra, amelynek alkalmazásával minden erőfeszítés, tanulás, kutatás és próbálkozás nélkül egyik napról a másikra magánzóból íróvá lehet. Alig akad íróink közül valaki, akinek pályájában ne volna olyan korszak, amikor Szabó Dezső stílusromantikájának ne hódolt volna. A jelkép, metafora, hasonlalthalmozás, a főnevek igésítése, a tobzódás a képszerű kifejezésekben a legkitűnőbbben bevált módszer arra, hogy valaki, akinek semmi mondanivalója nincs, oldalakat, sőt köteteket írhasson s ami örömét már-már fokozhatatlanná duzzasztja, anélkül, hogy valaha is gyanítaná saját belső ürességét és látszólag oly gazdag és tartalmas mondatainak szegénységét. Ez az irány mint egyedüli sugalmazójára az életre hivatkozik, a teremtés vak és ellenállhatatlan ösztönére, amelyet a vérszegény értelem hasztalan iparkodik útjában feltartani. Az író nem fogalmaz, ennél nagyobb sértéssel nem is lehetne illetni, még csak nem is ír, hanem árad, sarjad, virágozik, lombosodik, zuhog vagy sodor.

Minden nyelvnek s egy-egy nyelven belül minden korszaknak megvan a maga retorikája, egy sereg szó és fordulat, mintegy a levegőben úszik, többé-kevésbé mindenki él velük, mint ahogy nagyjából mindenki nyakkendőt hord és divatos szabású zakót visel. Leghívebben a hírlapirodalom tükrözi a nyelvnek ezeket a divatait. Ha elolvassunk néhány vezércikket, amelyek ezelőtt tíz vagy tizenöt évvel tömegeket mozgattak meg, ma többnyire azt sem sikerül kibogoznunk a színesen fonódó mondatokból, hogy az író vajjon mit óhajtott közölni? Mert valójában nem mondott semmit, hanem felfogta a levegőben úszkáló kifejezéseket s egy sorozat mondatot gyártott belőlük. Az „Elsodort falut”, amelyet annak idején sokan a legnagyobb magyar regénynek tartottak, ma el lehet ugyan olvasni, de élvezni már sokkal kevésbé. Egy rövid időszak mulékony lelkiállapota szólalt meg ebben a regényben s e lelkiállapot megváltozásával együtt elmúlt a mű varázsereje is, még Szabó Dezső különleges nyelvtelhetsége sem óvhatta meg az elavulástól. Ennek a színes, „életes” stílusnak a legnagyobb veszedelme éppen ez a gyors romlékonyság, amiből valamennyi jóformán minden írók művébe becsúszott.

A rövidmondatos és a színes stílus voltaképpen ellentétes irányok, vagyis azok volnának, ha nem az erőfeszítéstől való húzódozásnak köszönhetnék létüket, hanem meggyőződésnek. Sem egyik, sem másik gyakorlat nem támaszkodik módszeres elméletre, ha csak a cikkekben, bírálatokban, előszavakban elhullatott megjegyzéseket nem vesszük annak. Ugy látszik, a kényelem lusta önmagát igazolni.

Egyben azonban kétségkívül megegyezik e két stíluseszmény,

hívei mereven szembe helyezkednek minden kísérlettel, amelyek célja a nyelv gazdagítása. Voltaképpen nem is annyira az a gondjuk, hogy a mondatok rövidek legyenek vagy hogy minden mondanivaló képpé alakuljon át, ennél sokkal fontosabb minden olyan elemnek az üldözése, amelynek valamilyen kapcsolata van az észszel, az értelemmel. A rövid mondat célja nem más, mint mentesülni attól a fáradságtól, amit egy bonyolult szerkezetű mondat megértése ró az olvasóra s a mondanivalót azért üdvös képek köntösébe öltöztetni, mert egy képet elég érezni, megérteni nem föltétlenül szükséges. Ebből viszont az következik, hogy egyik stílusművészmény éppolyan közönyös a kifejezés problémájával szemben, mint a másik. Sem az író, sem a gondolkodót, sem a tudóst nem lehet arra kényszeríteni, hogy csak olyasmit gondoljon, amit vagy rövid mondatokban vagy képekben kifejezhet. A tárgy, a kifejeznievaló koronkint változik; gazdagodik, kiterjed és zsugorodik egyazon időben, a nyelvnek lépést kell tartania a változással, ami földrészünkön egyértelmű az európai kultúra fejlődésével. Mászóval, — természetesen a nyelv törvényeinek keretei között, — a kifejeznievaló alakítja a nyelvet.

E két sajtáságos irodalmi eszmény hatására, nyelvünk, hogy úgy mondjuk parcellázódott. Kevés kivétellel írónk olyan nyelven írnak, oly gyermeketeg egyszerű mondatokkal, oly bizonytalanul, oly tisztázatlan fogalmakkal s a fogalmak helyett oly tömegével a képeknek, hogy az irodalmi köznyelv alkalmatlanná vált minden összetettebb, árnyaltabb, bonyolultabb és főleg minden pontosságot, élességet kívánó mondanivaló kifejezésére. Nyelvünk visszájára fordítva élte át azt a folyamatot, amelyen a francia nyelv a XVII. századtól kezdve keresztül ment, míg a XVI. századi buja, érzékletes, zsúfolt nyelvből az európai civilizáció legpontosabb, legvilágosabb, noha egyben legelvontabb nyelvévé vált.

Sem a közönségünk, sem a kritika, — a kivételekről később, — nem tűri a fogalmi világosságot, gyűlöli a pontosságot, ismétlésnek érzi az árnyalatokat s irtózik minden elvontságtól. Senki sem veszi észre, hogy sehol a földkerekségen nincs és nem volt civilizált nyelv elvont fogalmak nélkül. Sőt elképzelni sem lehet ilyen nyelvet.

Mivel műveltségünk az európai műveltség részese, mivel az absztrakciók hozzánk is eljutnak, az a furcsa és nyelvünk, műveltségünk egységére rendkívül veszedelmes gyakorlat alakult ki, hogy minden elvontabb tárgykör kifejlesztette a maga külön nyelvét, többnyire német, részben latin mintára. Jogi nyelvünkéből az átlagember körülbelül annyit ért, mint egy német a holland szövegből, amelyben itt is, ott is felbukkannak ismerős hangzású szavak, de amelyet végeredményben mégsem ért. Elvont dolgokról senki sem írt Pauler Ákoshoz foghatóan világos nyelven és pontos fogalmazásban. Amde Pauler nyelve, jóllehet minden értelmes ember megérti, nem tisztá magyar nyelv, érzik rajta, hogy szerzője nemcsak a fogalmakat, hanem a fordulatokat is idegenből hozta. Filozófiai műveltsége nem magyar eredetű s a mi szempontunkból az már nem számít, hogy nem is lehet az.

Jogászaikat, filozófusainkat, tudósainkat nem is hibáztathatjuk azért, hogy magyar helyett valami furcsa német-magyar, latin-német magyar kentauro nyelven írnak, mert a tudós fogalmakat alkot, legfeljebb egyes kifejezéseket egy-egy jelenségről, a kifejezés megteremtése az írók feladata. Íróink viszont nem tartottak lépést

műveltségünkkel, nem hódították meg nyelvünknek a műveltség újabb és újabb eredményeit, azt sem olvastották be nyelvünkbe, azt sem öntötték tősgyökeresen magyar, de egyben pontos és világos kifejezésbe, ami már régóta közkinés, nem mozdultak ki a jelenségek érzéki és érzelmi rendjéből. Semmi sem érdekelte őket, amit tömondatokban nem lehetett kifejezni vagy nem sikerült egy hol színes, hol pusztán zavaros képbe belenyomorítani.

A próza rendeltetése gyakorlati, feladata a közlés. A stílus legnagyobb művésze nem más, mint a gondolatok, tények lehetőleg megbízható és világos közvetítője. Az, amit a nyelv szépségének, művésziességének nevezünk, ráadás, de értéke csak akkor van, ha valóban az. A jó író éppoly pontosan fogalmaz, mint egy mérnök, vagy jogász, de a pontos fogalmazást megtetézi a költészet többletével. S mert a kényelmesség, az erőfeszítéstől való irtózás nyomására írónk megfélekedtek a prózának erről a gyakorlati szerepéről, nem alakult ki nyelvünknek az a rétege, amelyből tudósaink, filozófusaink megteremtették volna szaktudományuk elvont nyelvét. Tudósaink különben akkor sem tanulhattak volna írónktól, ha meg lett volna a jóakaratum hozzá. A jóakaratum egyébként hiányzott. Tudósaink stíluseszménye ugyanis a homályos, kétértelmű, zavaros és főleg magyartalan fogalmazás. Franciaországban, Németországban, Angliában, Olaszországban, hála az írók tudománynos és a tudósok irodalmi érdeklődésének, a nyelv egységesen fejlődött s a legelvontabb filozófia gondolatai lényegében ugyanazon a nyelven szólnak meg, mint egy elbeszélés.

Van egy műfaj, amely átmenetet alkot egyfelől a széppróza, másfelől a tudományos, a filozófiai próza között, — az esszé. Ezt a műfajt, — mondja Thibaudet francia irodalomtörténész — semmilyen pontos határ nem választja el sem a regénytől, sem a kritikától, sem a filozófiától. Az esszéíró bejárja a szellem egész birodalmát, az elbeszélés területéről átvág a filozófia területére és viszont; hol elbeszél, hol elemzésbe merül, hol értekezik. Nem idegenkedik sem a tudomány száraz fogalmaitól, sem a széppróza hangulatos kifejezéseitől.

Ha tárgya szerint az esszé nem is oly egyetemes, mint egy nagy regény vagy egy filozófiai rendszer, kifejezés dolgában minden tudománynál színesebb és sokrétűbb. Mint átmeneti műfaj, többek között fontos hivatást tölt be azzal is, hogy a tudomány eredményeit, mintegy becsempészi az irodalomba s ugyanakkor a tudományt az irodalom hajlékony és csiszolt kifejezéseivel gazdagítja. Egy francia vagy angol tudós, valahányszor kilép a szigorúan vett szakkérdések köréből, a kifejezéseknek az irodalom által tökéletesített tárából merít s ezt mindig megteszi, ha szintézist ír, vagy tudománya hipotéziseit ismerteti.

A nagy regényekben viszont minduntalan esszészzerű részekre bukkanunk, akár Balzacot, akár Proustot, akár Dosztojevskijt ütjük fel. S ez szükségszerű, mert a regényíró minduntalan szembe kerül olyan jelenségekkel, amelyeket csak kis részükben ábrázolhat közvetlenül. A lélekelemzésben, a társadalom- és korfestésben az írónak időnkint a magyarázat módszeréhez kell folyamodnia. Mihelyt egy regény hősei nem pusztán ösztönemberek, nem egyedül érzékeikkel és indulataikkal élik életüket, hanem tevékeny az értelmük, a szellemük is, az író kudarcot vall, ha járatlan a nyelv intellektuális rétegeiben, az esszéstílusban. A rövid mondatos és a képszerű stílus kedvelői úgy kerülnek ki a kudarcot, hogy

nem vesznek tudomást mindarról, ami az érzéki-érzelmi síkot meghaladja.

E kétoldalú, de népszerű stíluseszmény mellett egy harmadikat is találunk. Ambrus Zoltán, Kosztolányi, Babits, Kuncz Aladár stíluseszményét, amelynek egyre több folytatója akadt. Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Szerb Antal, Mátrai László s még néhányan egyetemes prózát írnak, amely költői sugalmazásra és ridegen pontos kifejezésre egyaránt alkalmas s otthonosan mozog azon az egész órási területen, amely a legelemibb anyagi létezésről a szellem legbonyolultabb megnyilvánulásáig terjed.

Kolozsvári Grandpierre Emil

ÖRVÖS LAJOS:

TÜCSÖK A LÁPON

Tücsök vagyok: a láp zenésze,
cirip, cirip, sóhajt a nád,
a víz locsog, a sás megzörren:
ellenség jó, vagy jóbarát?
Üzött betyár nagy, tompa jajjal,
cirip, cirip, az este kék,
vagy kakastollas pandur ugrik
fától-fáig s az estbe lép?...
A hínár vékony, lengő vége
cirip, cirip, kit fojtogat?
Szerelmes lyányról énekelget,
ki csókolt, játszott, sírt sokat.
Öreg paraszt elássa kincsét,
cirip, cirip, éjjél után.
pár lépést tesz s mint régi templom,
a földbe süllyed el sután.
A zöld legyek zümmögnek halkán,
cirip, cirip, halálosan,
sikolt a szárcsa, káka recsen,
két féltékeny legény rohan,
fejsze csapódik, puska dörren,
cirip, cirip, a fák vakok,
tücsök vagyok: a láp zenésze,
cirip — csak én sikongatok.

A HASONMÁS

1835 októberében németországi látogató kereste fel syracusai remeteségében August von Platen grófot, a költőt. Lángoló, vörös és narancssárga színekben izzó volt ez az ősz. Az ég kobaltja elsápadt, mintha a hőség áttetsző fehér párafátylat vont volna a napra, a mennyboltozatra. Rezzgett a levegő, a pálmák valószínűtlen magasra nyúltak benne, a narancsfák zöldje ezüstre változott. Égtek, szikráztak a sziklák, a tengeröböl a messzeségbe tűnt s olyan volt, mintha olvadt arany játszana tündéri színeket a hullámokon.

A látogató homlokát törölgetve haladt föfelé az egyre sűrűbb lombok között. A dombtetőn kivillant már Landolina gróf nyári lakásának sárga fala, ahol a költő ezekben a hetekben lakott, bokrok, fák, indák őserdejébe fonódva. A látogató megállt a kapu előtt, megrázta a csengőt. Visszhangtalanul zörrent a csengőszó, mintha száraz ágakat bolygatott volna meg valaki. Az őserdő mélyéből ekkor egy aggastyán indult meg a kapu felé. Töpörödött vénség volt, az arca mint a sárga vackor, szakálla őszesen sárga, s ahogy a kapu elé ért, a látogató látta reszketeg ajkait, gyanakvóan pislogó kiégett szemeit. Az aggastyán bizalmatlanul állt aombok között, habozott, nyisson-e ajtót. Rettenetes hőség volt itt is, ólomköpenyként borult rájuk az olvadt meleg. Az aggastyán didergett, összébbvonta mellén prémes kabátját, ujjai remegve, vacogva fordították meg a rozsdás kulcsot. A látogató első pillanatban nem ismerte fel az idegent, aztán az aggastyán szemének egy nyugtalan, izzó pillantásában végre ráismert a költőre.

August von Platen nyitotta ki a kaput, ő állt nyusztprémes kabátban, jéghideg kezekkel, szemében görcsös félelemmel a látogató előtt, ő volt az időtlenné nyomorodott, száraz, rettegő aggastyán, August von Platen, aki ebben az esztendőben töltötte be életének harminckilencedik esztendejét. A németországi látogató megrendülten vette le a bizalmatlan tekintet előtt kalapját. Mi volt az a hatalom, — tűnődött, amíg befelé haladt a gazzal, gyommal felvert keskeny úton a nyári lakba, — mi volt az a hatalom, amely a fiatalembert, pályája delelőjén, amikor az élet legforróbb, legte libb, leglázadóbb, ezzé az aggastyánná alázta? A szenvedély? Az élet? A szerelem? A harc? Ebben a kohóban vénült százszentdóssé, a szenvedély tüzei égették ki, mint a cserepet? A látogató, amikor a nyári lak küszöbén, kalapját levette, a szenvedély hatalma előtt is hódolt megriadt tisztelettel.

A szobában hátat fordítva az ismeretlennek, a költő sipító hangon kérdezte meg:

— Mit keres itt? Engem?

A látogató egy pillanatig hallgatott, aztán az aggastyán háta mögé állva, szinte a fülébe súgta:

— Még egyszer látni akartam.

Platen nem fordult meg, mereven a falat nézte, a tarka szicíliai falvédőt, a polcon a kitörmött madarakat. Mégjobban összévvonta mellén a kabátot. Furcsa didergés fogta el, olyan volt ez, mint a félelem egy kietlenül üres szobában. Eddig még rá se né-

zett az idegenre, de a hangja ismerős volt. Nagyon messziről hangzott feléje, esztendőök és esztendőök szakadékan keresztül. Friss volt, kicsit erőszakos, és mégis lappangott benne valami tartózkodás. Ki ez az ismeretlen ismerős?

A látogató tovább beszélt:

— Még egyszer beszélni akartam Önnel. Most még nem késő. — Egy kicsit hallgatott, aztán rekedtesen, szenvedélyesen valósággal rákiáltott a költőre: — Nézzen szembe velem!

Platen lassan hátrafordult, a zsalukon át, a csíkos, porszemekkel teleszórt félhomályban a látogató arcába nézett. Hunyorgott az erős fényben, a rátekinthető fiatal arc, merész homlokával, hidegen égő kék tekintetével, ápolt barna bajuszával kíváncsian várta: felismeri-e a költő? De Platen csak a fejét ingatta:

— Nem akarok már az emberektől semmit. Gyűlölök mindenkit.

— Akkor fél. Mert gyenge. Mert nem tud szeretni.

A költő néhány lépést tett egy faháncs-heverő felé. Állt egy ideig, arccal a falnak, aztán lassan leereszkedett a heverőre. Összehúzódva, mint egy savanyú kis törpe kuporgott, vértelen szája remegett.

— Maga azt mondja, nem tudok szeretni! Ebben a néhány esztendőben, amennyit éltem, csak szerettem! Mindenkit szerettem. Senki sem érdemelte meg. Nem kaptam egy krajcárt sem. Egyetlen tekintetet sem. Úgy éltem ebben a szeretetben, mint a vad a ketrecében. Húsmat letépték a rácsok. És maga most idejön Németországból, és azt mondja, nem tudtam szeretni!

A látogató közelebb lépett. Regényes látvány volt, szép és tündöklő ifjú, sötétkék kabátban, galambszín pantallóban, göndörre sütyött, fényes haját átvilágították a napsugarak. Kinyújtotta az agastyán felé a jobbját, mintha meg akarná szorítani a kezét. Platen pislogva nézett fel rá. Az ifjú olyan volt most, mint a szépség szobra. Amikor egy nyáron Rómában járt, látta, hogyan tűnik elő valamelyik lebontott, szennyes kis ház fekete pincéjéből egy ifjú szobra. Körülötte a sötétség, a föld, az enyészet, de a szobor hibátlan márvány volt, az ásók nem karcolták meg, a pusztulás nem torzította el. Kihámozták a földből, és a szobor-ifjú mosolygott. Milyen fölényes, milyen fiatal, milyen romlatlan volt a mosolya! Keserű, elégedetlen éveinek sötétjéből így emelkedett most eléje ez az ismeretlen látogató.

— Mindig csak szerettem, — hajtogatta a heverő sarkán. — Az életet szerettem, a szépséget szerettem. Vak voltam, mert szerettem. Abban a pillanatban, amikor megtudtam, mi a szépség, a halállal lettem rokon. A szépséget szerettem, igen, a szépséget... — motyogta csökönyösen.

— Senki nem értett meg. Nem értett, akit szerettem. A mesterségem se, s az se, akinek ember-arca volt. Goethe sem értett, pedig tudom, hogy becsült. Nem tagadta meg, hogy költő vagyok, csak azt vetette a szememre, hogy hiányzik belőlem a szeretet. Sem az olvasóimat, sem a költőtársaimat nem szerettem, önmagamat se. Félni fognak tőlem, azoknak leszek az istene, akik éppúgy megtagadnának mindent, mint én... — Maga elé tűnődött, kezén a sárga, aszott bőrre, a kiduzzadt erekre: — Ezt mondta rólam Goethe.

Most hirtelen feltekintett. Az ifjú mozdulatlanul állt előtte. Arca ismerős-ismeretlen, mosolya fölényes és szánakozó. Az aggas-

tyán felugrott, szembe az ifjúval, megragadta mellén a fecskékék kabátot.

— Valahol találkoztam önnel. Ismerős az arca, a mozdulatai. Mért nem mondja meg, hogy kicsoda?

Egyformán villant fel mindkettőjük tekintete.

— Nem fontos, hogy ki vagyok. Ismerjük egymást, régóta. Ott voltam, amikor először ismerkedett az étellel. A katonaiskolában. A könyvtárakban. Együtt néztünk a filozófusok szemébe. Ott haladtam ön mellett az első úton, keresztül Németországon. Mint az árnyék követtem, amikor Itáliába jött. Én voltam az, aki megjelent éjszakáiban. Én hallgattam lúdtollának a percegését. Most is ott vagyok minden pillanatában, amikor nem is gondolja, nem is érzi. A tekintetem az öné, a kémszorításom az öné. A szívem úgy dobban, mint az öné. — Mereven nézett a költőre és komolvan folytatta: — Nem felejtettem el sohasem. De ön elfelejtett, ahogy a kígyó elfelejti levett bőrét, amit otthagy az útszélen. Mért nem ismer meg? Én emlékszem azokra a napokra, amikor elemésztette a szerelem, amikor úgy csapdosott egy-egy méltatlan szívet, mint tenger a gránitpartot. Mért nem ismer rám? Ott voltam, amikor először tekintett a gyötrelmes szépség arcába. Mért nem ismer még most sem rám?

Platen vaksin, egészen közel húzta magához az ifjú fejét. Úgy bámult kék, csodálatosan kék szemébe, mintha kút lenne, ahol az ég tükrözik. Az ég, amely tudja azt, mit rejtett magába a múlt, és emlékezik. Így álltak hosszú percekig.

— Ki vagyok, ezt kérdezi tőlem? A gög és a szenvedély esztendői. Az ismeretlen, aki ott lakott önben. Ha magányos éjszakákon hallja a régi versek muzsikáját, én suttogom el őket. Fel akarom ébreszteni! Vissza akarom vinni magammal! Emlékszik még azokra a versekre, melyek szellemhangokon szólalnak meg a multból? Mit lát bennük?

Platen remegett, amíg a versek titokzatosan köréje fonták há-
lójukat. S ez nem a kihamvadtt tűz pernyéinek tánca volt benne, hanem a régi láng lobogása. Milyen rettenetes volt szívében hatalmas a szerelemnek! S milyen méltatlanul szeretett! Ki érdemelte meg ezt a forróságot, ezt a szenvedést? Milyen könnyű volt másoknak, játszani a versekkel és játszani azzal, amiből a versek megszülettek: gyengéd, tündéri vagy múltó pillanatokkal, a szerelemmel, amely világos volt, napon járó. Az ő szerelmei! Mindig az éjszakából merültek elő, gyöttrődésből. Úgy szerzett meg mindenkit, hogy rejtegetni kellett az érzést. Ha világító volt is, csak őt vakította, körülötte a világot sötétbe vonta. Szeretett, ismert szép és tiszta órákat, de sohasem ismert nyugodtakat. Goethe, a boldog Goethe! Friederike! Frau von Stein! Zulejka! Milyen szikrázóak voltak számára ezek a nevek. Úgy foglalhatta verseibe, mint ékköveket; ha bevallhatta, hogy szeret valakit, csak fényesebb lett tőle az élete. Ha a kegyetlen kedvest ostromolta is, diadal volt még a kudarc is. És Goethe volt ebben a kudarcban is. Mennyire más volt az ő élete! A boldogság is szörnyeteg volt. Ha átölelt valakit, a szörnyeteget ölelte át, ha beteljesült valami az életében, szívében melléje társult a rettegés, melléje fonódott a megvetés. Szeretett, mennyit és mekkora szenvedéllyel szeretett. S mit kapott érte cserébe? Azoktól, kiket szeretett, iszonyatot, a világtól megvetést! Didergett, ha a régi tűzre gondolt, a tűzre és a szörnyűséges világra.

Az emlékek pernye-felhője szállt most a szemébe. Érezte,

ahogy ebben az irtózatos, kegyetlen magányban, amely körülvette, szeméből lassan megindultak a könnyek. Egy óvatos mozdulattal arcához emelte köntösének bő ujját, de mozdulata megakadt, engedte, hogy a könnyek végigfolyjanak az arcán, az állán. Egyedül volt, amikor a látogató felé nézett, nem látta sehol, a napfény elragadta, ahogy forró nyári deleken a tájéket is elragadja, magával viszi, fel a magasságba, szétszórja, akár az emlékeket. S most látta az irgalmatlan arcokat. Azokét, akiket szeretett. Az egyikben, — hetykén és nevetve merült fel élete éjszakájában, göndör feje mögött Würzburg tornyaival, — érezte az ürességet, az ostoba semmi mélységét. Nem volt benne semmi, üres volt, üresebb mint a kőbabák. Semmi volt? — tűnődött el. — Minden volt. Maga a Szépség, szőke és arányos, hideg és irgalmatlan. És szeretted! Tudta, hogy nem érdemes szeretnie, most is hallotta hiú kacagását, a nyári lak falai is visszahangozták azt a rettenetes napot, amikor az utcán nevetve mesélte, hogy a fiatal katona, aki verseket ír, szereted. És még se tudja elfelejteni. A vers benne él, s ahogy most felmerül hirtelen, ugyanaz a boldog szenvedés ég benne, mint akkor...

És a würzburgi arc mellett megjelent egy másiké. Keretből tekintett rá az is: Itáliából. Nem szőke és nem kegyetlen, a nap feketére sütötte, lobogott benne sötét haja. Lobogott a szeme, kéken. Emlékezett a nápolyi tengerpartra, ahol először találkozott veled. Egy pillanatig azt hitte: hazatalált a szenvedélyben. Mintha mindent megtalált volna, amit keresett, amiért élnie kellett. A szépséget, amely kilép az álomból és a művészetből, megelevenedik. De ahogy a karjában tartotta, hirtelen végigfutott benne valami: hiába minden! Ez is csak test, s az érzékek öröme nem öröm, nem beteljesülés, a hús szomorúsága csak. Mi maradt belőle? Vers, kínzó vers!

Áradtak feléje a versek, s a versekben égő arcok. Mennyi vágy és várakozás, mennyi megalázás és mennyi szenvedés! Szeretted! Szeretted! Szeretted! Mit kapott érte? Semmit, annyit csak, hogy a növekvő évekkel egyre jobban érezze, hogy valami hiányzik belőle, vagy több van benne valamivel, amit el lehet viselni.

Most újra látta a látogatót. Mellén összefonta karját. Hirtelen haraggal valósággal rátámadt:

— Mért nem beszélsz? Azt hiszed, nem ismertelek meg? Tudom ki vagy! Tudom azt is, honnan jössz! A hasonmásom vagy! Nem vagy idegen! Én magam vagyok az, aki tebenned elém lépett! Az ifjú, aki voltam, aki ugyanilyen gőgösen néztem szembe az ismeretlen világgal, mint te most! Azt hiszed, nem ismertem meg a hangodat? Az én hangom az, az én régi hangom, amikor még semmiről se tudtam, amikor hiú voltam még és elbizakodott, s azt hittem, enyém lesz a világ, lebírom ezt a szörnyeteket! Amikor az előbb azt mondtad, hogy velem voltál éjszakáimon, tollam fölé hajoltál, te diktáltál verseket és rímeket, ott jártál velem Németországon és Itálián át, tudtam, hogy én magam látogattam meg magamat. A fiatal költő az öreget, a lángoló lélek azt, aki már kiégett. Mit akarsz még! Kizavartál nyugalmamból! Semmire sem akarok emlékezni! Tűnj el, s vidd magaddal szenvedésemet, ragadd el újra emlékeimet!

És sipítva szinte felsikoltott:

— Vidd vissza a semmibe emlékeimet!

A németországi látogató zavarba jött. Eddig csak megrendülten figyelte, ahogy a költő magába roskad és valósággal lázálom-

ban idézi fel, maga elé motyogva, eltűnt életét. Figyelte némaságát, szűkülő tekintetét, felizzó pillantását. Most egyszerre félni kezdett tőle. Ez nem volt új érzés benne, félt tőle, amikor először meglátta, aztán lecsillapult ez az érzés. s most ismét beléharapott. Igyekezett udvarias lenni, de hangja remegett a belső felindulástól:

— Téved, gróf úr. Láza van? Én nem vagyok a hasonmásom. Csak igénytelen tisztelője költészetének. Két évvel ezelőtt találkoztunk Palermóban. Azóta kerestem az alkalmat, hogy újra lássam. Szeretem a verseit.

Egy pillanatig farkasszemet néztek. A látogató lassan ejtve a szavakat, hogy minél józanabban verje ki rögeszméjéből a költőt, folytatta tovább:

— Christian von Wendelstein vagyok. A medicina tudományának hallgatója a padovai egyetemen. A magam hódolatát hoztam és Németországot.

A költő újra összeroskadt:

— Nem akarok Németországról hallani! Gyűlölöm azt az országot. Nem a hazám. Csupa kőd, csupa rosszakarát. Senki sem értett meg. Az én hazám nem az a föld. Görögországban, Itáliában, vagyok otthon. Németországban csak megaláztak. Mindenki. A költők, a házak, azok, akiket szerettem. Az én istenem nem a söröskancsó, hanem a Parnasszus múzsái.

A látogató elmosolyodott:

— Gógös múzsák!

Platen felnézett. Most újra Németországot látta maga körül. Az értetlen falakat, együgyű arcokat, lompos öltözékeket, borús eget. Emlékezett a harcokra. Mindenkiel harcolt. Azokkal az izgága ifjakkal, akik romantikusoknak nevezték magukat, harcolt a tehetségtelennel, harcolt a gonoszokkal és harcolt a szelídekkel. Úgy égett benne, mint a stigma, az a késhegyre menő, kíméletlen harc, mellyel a szelíd Immermann támadta meg. Ennyi szenvedésben és érthetelenségben kevés vigasz volt az, hogy Goethe szerette és becsülte. De Goethe is félt tőle. Irigyelte, azért nem ismerte fel verseiben a szerelem és a szeretet iszonyatos hatalmát. Mért nem volt füle Németországnak, hogy meghallja egy-egy verséből a mindent akaró, nagyszabású és a szenvedélyben feloldódó érzéseket?

— Nem, — kiáltott fel, — nem akarok Németországról hallani! Olaszokat akarok látni magam körül, nem a kegyetlen és ostoba hazai szíveket! Itt megértik az én hangomat! Ha Múzsámhoz szólok, itt a múzsák visszhangozzák szavaimat. Itáliában istenek laknak a hegyekben, Itáliában minden a szépség, minden az arány. Itt még a régi görögség szelleme él! Ez az én világom! Nem akarok Németországról hallani! Menjen, vigye magával emlékemet abba a sötétségbe. Ne kergesse magányomba ifjúságom kegyetlen árnyékait!

S most valósággal a látogató fülébe sziszegte:

— Itt boldog vagyok! Érti? Boldog!

A látogatóban egyszerre türelmetlenséggel vegyes szánakozás ébredt. Nem lesz irgalmas hozzá. Nem őt sérti meg ezekkel a szavakkal, hanem Németországot, mindkettőjük közös bölcsőjét, a költők és gondolkodók hazáját. Amióta Palermóban találkoztak, kereste Platen, mert ismerte és szerette verseit. Azért kapaszkodott fel erre a syracusai szirtre, hogy elhozza Németország hódol-

latát. És Németországában a magáét. Ezt a hódolatot sebezte meg benne az aggastyánná öregedett költő. S megsebezte önmagát is, ezekkel a szavakkal megtagadta költészetét is. Főlényesen, hidegen vágta a szemébe:

— Ha ennyire gyűlöli Németországot, mért akarta mindig és mért akarja most is, hogy Németország megbecsülje?

Platen tétovázott. Rekedten, mintha eltagadott mélységből vetné fel görcsösen, egy fojtogató köhögéssel küszködve a választ:

— Mert német vagyok.

Újra megindultak a könnyei:

— És el akarom felejteni, hogy német vagyok.

— Nem fog sikerülni.

Platen ránézett, kiégett, fájdalmas tekintettel:

— Nem tudom. — Gyűlölettel felcsattant: — De el fogom mégis felejteni. Ha eddig nem tudtam, elfelejtem azokban a hetekben, melyek még rám várnak. Nápolyban találkoztam egy fiatal muzsikussal, Felix Mendelssohnnal, az is Németország üdvözlét hozta. Szabadítsanak meg a hazugságoktól!

A látogató kimérten felelte:

— Ha két ember gondol Önre a hazájában, nincsenek hazugságok. A haza nem ezer és millió ember szívében élhet csak, hanem kettőében is. Amikor az a fiatal muzsikusz, vagy most én, Németország hódolatát hoztuk, egy ország szívéből beszéltünk.

Felhúzta a kesztyűjét, fejébe tette kalapját, szertartásosan meghajolt:

— Csak ennyit akartam mondani.

Platen tenyerébe temette arcát, nem vette észre, hogy a látogató megfordult, kilépett a forró, lángoló délutánba és lassan megindult lefelé a gazzal benőtt kerten át. A költő egyedül maradt, de ez már nem volt a régi magány. Most már nem tudta elkergetni kínzó emlékeit, most már nem itt élt, beásva syracusai remeteségébe. Úgy dongtak körül az emlékek, mint egy méhraj, és szemére tapasztott tenyere mögött kinyílt Németország képe. Látta hegyeit, völgyeit, városait, s ezek most Itália helyére léptek, szétzavarták a latin táj varázsát. Ott állt a zord északon, ahonnan eddig menekült, s úgy érezte: így fog most már élni mindig. Mekkora idő vár még rá a syracusai szirteken? Egy év, tíz év, egy hosszú élet még, vagy néhány nap csak? Nem találja meg többé a nyugalmat.

Kiment a kertbe, leült egy öreg fügefa alá. Lassan lecsillapodott a dél ragyogása, hűsebb lett, szellő zavarta meg az ágakat. A tengerből tisztán rajzolódott ki, körülötte a föld alatt és a föld színén nyugvó antik varázs. De kiégett tekintete nem ezt látta: sóvárgón, fájdalommal Németország jelent meg előtte, ahogy gyűlöletből és hódolatból délibábként remeg Itália tengerén és Itália szelíd lankái fölött.

Thurzó Gábor

AUGUST VON PLATEN VERSEIBŐL

SZONETTEK

A hódolat köszönt, a dal múzsája,
mert verseim a legfőbbet dalolják:
zengtem művészt, asszonyt, urat, tudóst hát,
mint egy hegyélen mind magasbra hágva.

S most hirdetem: tüzet te adsz e lángba,
te vagy a pályám orma, fény ragyog rád,
körülkeringelek, mint bolygó a napját,
planéták örvényétől leigázva!

De szód ha rebben vágyad vak hevében,
ó többet adsz, barátom, nékem azzal,
művészetemben mint amennyi érdem.

A lét reád is nézett nyájas arccal, —
de szebben hal meg az, kit életében
egy halhatatlan, égi dal magasztal!

Sok kínos órát adtál nékem eddig;
ne rója néked bosszulón az ég föl,
mert megvakulnál könnyed özönétől,
nevem ha néha ajkaid kiejtik.

De míg tudástól kételyem menekszik:
megóvlak én, akárha gyöngeségből,
barátom! — mert a fölszín torz kegyéből
támadt véletlen tévutakra nem vitt.

Oltalmazd bár híved föl nem érhet:
tekintetednek szószólójaképen
tekintetem csalárdul szóra kéred.

Amíg időzik pillád szép egében,
szerelmet szí magába, szinte részeg!
Te meg — te olvasd benne szenvedésem!

TRISZTAN

Ki a Széppel egyszer szembenézett,
a halálnak lett az már a társa.
földi műre többé mit sem érhet.
mégse retten szíve a halálra,
ki a Széppel egyszer szembenézett.

Vágya szomja úzi őt örökkön,
mert csak balga véli, hogy fölérhet
ennyi hévvel ember itt a földön;
akit nyila eltalált a Szépnek,
vágya, szomja úzi azt örökkön.

Mint a forrás, úgy apadna már el,
lélekezve szína egyre mérget,
virágban is várja hogy halált lel;
ki a Széppel egyszer szembenézett,
mint a forrás, úgy apadna már el!

GAZEL

Tarka szárnyon porzó fények:
lepke nyári pillenének.
Illanóak, elmulandók,
mint a jó, mit adni vélek,
mint füzér, mit két kezem fon.
és mit ajkam zeng, az ének:
szétfoszlanak pilla-hunytán,
puszta röpke percet élnek,
lány habélen mint a hullám,
villó pengén pára-lélek.
Öröklétért nem tusakszom:
halni hullik minden élet —
oly törékeny, halld,, a hangom,
mint pohár, ha kővel éred.

Rónay György fordítása

TAKÁCS MENYHÉRT:

A SZELLEM GYŐZELME

Napjainkban már valósággal divat válságproblémákkal foglalkozni. A kérdést „Der Untergang des Abendlandes” című pompásan megírt művében Spengler állította az érdeklődés középpontjába s fejtegetéseit az olvasók igen széles rétege nagy megértéssel fogadta. Azóta a tudományos és népszerű munkák, a tudósok és feltudósok egész tömege boncolgatja ezt a problémát, a nagyközönség pedig szárnyaszegett reménytelenséggel, vagy benső bizonytalanságát leplező hangoskodással féli, várja a megjósolt véget. A helyzet valóban meglehetősen súlyos. A technika, amelynek feladata tulajdonképpen az élet megkönnyítése volna, az ember ellen fordult. Elvonta a megélhetés feltételeit a munka nélkül maradt emberek tömegétől. De minden szociális és gazdasági válságnál veszélyesebb tünet a fennen hirdetett, vagy gondosan titkolt pesszimizmus, amely a pusztulás gondolatát felvetette és félelmetessé növelte.

A baj kétségtelenül korunk szellemében gyökeredzik, abban a szellemben, amelyet Nikolai Hartmann „objektívnek” nevez. Személyfölötti és az egyes személyeket összekötő valóság ez, amely kiterjed nyelvre, erkölcsre, jogra, nevelésre, művészetre, tudományra, világnézetre egyaránt. Felöleli az egész kultúrelméletet, úgy, hogy korunk válságát a kultúra válságának is nevezhetnők. Helyesebb mégis a szellem válságáról szólnunk, mert ezzel pregnansabban fejezhetjük ki, hogy a beteg olyan létező, olyan valóság, amely az egyes ember dimenzióit meghaladó mértékben ugyan — de él, fejlődik, visszafejlődik és végül elpusztul.

Az objektív szellem, személyfölötti lény, létezésében az egyes individuumokra támaszkodik, de azoktól mégis meglehetősen függetlenül él, hatásokat vált ki, ezekre visszahat s közben alakul, változik maga is. Fejlődésről azonban csak akkor beszélhetünk, ha a változásban a differenciálódás és az integrálódás egymással egyensúlyban vannak. A fejlődés eszerint abban mutatkozik, hogy a részjelenségek egymástól egyre jobban elkülönülnek, egyre határozottabb alakot öltenek, de egyben szorosabban is fűződnek az egészhez.

Napjaink szellemi életében az egyoldalú differenciálódás az uralkodó jelenség, itt kell tehát a válság kórokozóit keresnünk. Korunk jelszava a specializálódás. Az általános műveltségű, minden iránt érdeklődő embereket egyre kevésbé becsljük. Közigazgatásunkból egyre jobban kivész a széles érdeklődési körrel bíró hivatalnok. Szaktanácsok állanak a kormányzat rendelkezésére a közigazgatás minden ágában. Minden különös feladat megoldására speciális és specializált állami, vagy társadalmi szervezetek szolgálnak.

A differenciálódás az állam életén belül szervezett egységek kialakítására vezet. Ilyen szerves egységképpen lépnek fel a nemzeti kisebbségek és követelik külön jogaikat. De önálló, sőt egymással szemben álló egységekbe szervezkednek a társadalmi osztályok is. Minden élethivatás és minden foglalkozási ág képviselői külön szervezetbe, egyesületbe, szövetségbe, társaságba, kamarába

tömörülnek. Ilyen méretű differenciáltságot a régi időkben hiába keresnénk. A nemzetiségi kérdés meglehetősen újkeletű probléma. A zsoldos hadseregek hivatásos katonái sokszor saját nemzetük ellen is harcoltak. Osztályellentétek voltak minden időben, de nem volt igazi osztályöntudat, nem voltak megszervezve a társadalmi osztályok. Lehettek pillanatnyi gyűlöletből fakadó parasztlázadások, de olyan háború, aminőt a proletáröntudattól egységgé szervezett orosz kommunisták ma folytatnak, még a múlt században is elképzelhetetlen lett volna. A régebbi időkben az érdekképviseleti szervek sem hiányoztak, de azok sohasem öltöttek olyan határozott alakot és sohasem helyezkedtek egymással szembe olyan élesen mint ma.

A differenciálódást megtalálhatjuk a tudományban is. A XX. század valóságos mestermunkát végzett az új tudományok kialakításában. A legnagyobb a differenciálódás mégis a tudományok tudományában a filozófiában. A természettudományok még elméleti alapjukban is egyre jobban elkülönülnek a bölcelettől. Önálló és a filozófiával minden közösséget megtagadni törekvő tudomány lett a lélektanból, igyekszik függetleníteni magát a társadalomtudomány és a politika is. De mindezeken túlmenőleg maga a filozófia is részstudiumokra bomlik, minden tudomány felett álló, világnézetet biztosító jelentőségéből egyre többet veszít. Az egész világ képét egységbe foglaló, nagy filozófiai rendszerek jóformán kivesztek s azokat a bölcselőket, akik metafizikai kérdéseket mernek feszegetni, egyszerűen fantasztáknak bélyegzik.

Érdekes következményekre vezetett az értékelméletnek önálló tudománnyá váló differenciálódása. Megállapították, hogy az érték más, mint a lét és hogy a kettőnek egymáshoz tulajdonképpen nem is nagyon sok köze van. E megállapítás folyományaképpen száműzni kellett a filozófiából a túlvilági élet, a teremtő és üdvözítő Isten fogalmát. Teremtésről, örök boldogságról, halhatatlanságról beszélni a filozófiában ma már nem lehet. Ez tudománytalan dolog volna és a mai felfogás szerint összekeverné a filozófiát az attól gondosan elválasztott és jóformán csak az egyén érzelmi életének területére korlátozott vallással.

Az érték és a lét merev elválasztásának azonban súlyos következményei vannak. Az értékek ennek a filozófiai álláspontnak eredményeképpen kezdenek nemcsak a léttel, hanem egymással szemben is önálló életet élni. Ez természetes is, hiszen a kapcsolatot közöttük eddig is csak a lét tartotta fenn. Az igazság keresése ma már önmagában véve nem jelent erkölcsi értéket. Az igazság nem az etikai értékekkel, hanem a praktikummal kerül összefüggésbe a pragmatizmus útmutatása szerint. Az erkölcs autonómiája még súlyosabb következményekkel jár. Az az elv, hogy a jót önmagáért kell cselekednünk, minden reménye nélkül annak, hogy önfeláldozásunk valamikor és valamiképpen életünket is boldogabbá teszi, egész természetesen elvezet oda, hogy a jóság elveszti tulajdonképpeni tartalmát, a moralitástól mindinkább a legalitás felé csúszik és az etika beletorkolik egy minden őszinteséget nélkülöző szociológiába. A szépség értékének önállósága, a l'art pour l'art elve végül a művészetben okoz megoldhatatlan nehézségeket. Ha t. i. a szépség önálló érték, akkor szembe helyezkedhetik az erkölccsel, az étellel, amelynek az erkölcs alaptörvénye s így végelemzésben ellenkezésbe jut önmagával is.

Ez a fékevesztett differenciálódás érdekes embertípusokat ter-

melt ki. Az egyik a schizofréniás ember, aki saját magában éli át korunk szellemének válságát: az egység hiányát. Kettéhasad a lelke, szinte két én él benne s nincs ami összetartaná a kettőt. A másik típus a megalomániás szakember. „Kitűnően tudja a maga kis helyét a világban, de sejtelve sincs mindarról, ami e kicsiny helyen nem fér el.” „Tudós tudatlannak nevezhetjük és ez igen súlyos dolog, mert olyan urat jelent, aki minden kérdésben, amit nem ismer, nem tudatlan módjára viselkedik, hanem teljes hivatkozással mindarra, amit a maga sajátos területén tud.” „Vad, egészen tudatlan nézetei vannak, de az önhittek kétely nélküli energiájával hangoztatja ezeket” — mondja erről az emberről Ortega y Gasset. Ebből az embertípusból is hiányzik az egységnek, a világmindenségnek, a világmindenség végtelen fönségének érzése, más szóval: hiányzik belőle a keresztény alázat.

Az európai szellem a maga differenciálódásával kétségtelenül csodálatos dolgokat teremtett a tudományban, a művészetben és a társadalom megszervezésében. Lehetővé tette az egyes fajok és egyes társadalmi osztályok jólétének fokozását, szemképrázta a technikai vívmányaival meghatározva az ember kényelmét és mégis pusztulásról kell beszélnünk, mert óriási differenciáltsága mellett teljességgel hiányzik belőle az összefogó, egységet adó erő. A tudományok és művészetek egymással nem törődve önálló életet kezdenek élni, a társadalom szervezettsége csak arra jó, hogy nagyobb egységeket állítson egymással szembe a létért folytatott élet-halálharcban és így alaposabb pusztítást végezzen.

Az európai szellem válságát ezek szerint így határozhatjuk meg differenciálódás, integrálódás nélkül.

Az integráló erő az a tényező, amely biztosítja az objektív szellem egységét, összeállítását, azaz struktúráját. A bomlás, a szétesés folyamatát tehát a struktúra hibájának kell tulajdonítanunk. De min alapul az objektív szellem struktúrája? Vizsgálódásainkat kétségtelenül szellemi életünk ama megnyilvánulásainak irányában kell folytatnunk, amelyekben a struktúra, a forma vezető szerepet játszik. Szellemi életünknek ez a területe pedig a művészet. A formának a műalkotásban döntő szerepe van. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy az esztétikai elméletek igen nagy száma egyenesen és kizárólagosan a formában látja a művészi értéket. A szellem struktúráló erejét tehát azokban a lelki tényezőkben kell keresnünk, amelyek a művészi alkotást létrehozzák. A ma uralkodó felfogás szerint pedig a műalkotás az érzelm kifejezője, létrejöttében legnagyobb szerepe az érzelemnek van. Eszerint tehát a struktúráló erőt az érzelemben kell keresnünk.

Az érzelemnek ez a beállítása talán kissé idegenszerűen hangzik, mert hiszen megszoktuk azt, hogy az ember következetességének, bizonyos elvekhez, erkölcsi törvényekhez való alkalmazkodásának, tehát határozott lelki kialakultságának magyarázatát a jelenben, respektíve az akaratban keressük.

Elgondolásunk szerint az állandó jellegű érzelmi beállítottságú szenvedély, az érzület a lélek formája, míg az egyes érzelmi élmények a hangulatok és indulatok e formának tudatosulásai. Eszerint tehát különbséget teszünk az érzelem mint lélekforma és annak tudatosulása az érzelmi élmény között. Az érzületek és szenvedélyek formát adó természetét bizonyítja az, hogy mindig valami tárgyra vonatkoznak, valamely célra irányulnak és a cél szol-

gálatába állítják gondolkozásunkat, akarásunkat, szóval minden lelki élményünket.

Az érzelem a lélek struktúrája lévén, természetes, hogy a művészet, amely az érzelem kifejezője, első sorban a formával, a struktúrával hat, sőt formál és struktúrál maga is. A művészetnek, illetőleg azon keresztül az érzelmenek struktúráló erejét mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy nemcsak az egyes műalkotásoknak, hanem egy-egy korszak egész művészetének is megvan a maga formája, a maga struktúrája. Ez az, amit művészeti stílusnak nevezünk. De a stílus nem marad meg a művészetnél, át meg átjárja az objektív szellem egész valóságát, megformálja a lélek egész tartalmát és annak minden megnyilvánulását. Korunk egyik legértékesebb gondolkozója *Huizinga* hívja fel a figyelmet arra, hogy az európai történelmet úgy foghatjuk fel, mint a stílusok egymásrakövetkezését. Eszerint tehát román, gót, renaissance és barokk korszakokat állapíthatunk meg a történelemben. Ezek a stílusmegjelölések azonban itt nemcsak művészi kifejezőmódot jelentenek, hanem egy-egy történelmi korszak egész struktúráját jellemzik.

Már az eddig elmondottak is elég világosan bizonyítják, hogy korunk válságát, a bomlás és pusztulás jeleit az érzelmi erők nem megfelelő működésére kell visszavezetnünk. Még világosabbá válik azonban megállapításunk akkor, ha megfigyeljük azt a szertelen vágyat, amely korunkat az érzelmi élmények, a nagy érzelmi kiélések felé hajtja. Valósággal azt kell mondanunk, hogy érzelmi éhség hatja át a XIX. és XX. század emberét. Ez az érzelmi éhség elementáris erővel tört ki a múlt század elején a romantikában. Ennek hatása alatt az irodalomban, művészetben, tudományban, sőt a társadalmi szokásokban és a mindennapi életben is mindig és mindenütt aláhúzták és hangsúlyozták az érzelmet.

A romantikát mint művészeti stílust azóta több más stílus követte, de azért korunk — minden külső látszat ellenére — ma is vágyik a nagy érzelmi kiélések után, a tömegember pedig művészi felfogóképeségében tisztára romantikus ma is.

Korunk érzelméhségének beszédes bizonyítéka az érdeklődésnek a szegény néposztályok felé való fordulása, az a szociális gondoskodni vágyás, amely bizonyos társadalmi rétegekben valósággal divattá vált. Ez adott komoly lökést a szociológiai tudományok fejlődésének és biztosította a szocializmus sikerét is. Ez az emberszeretet nem sok rokonságot mutat a keresztény felebaráti szeretettel. Nem igen törődik embertársaink lelki szükségleteivel, csakis az anyagi jólétet nézi. Sőt, rendszerint azt sem magasabb szempontból, semmi esetre sem keresztény módon, Istenért, hanem inkább öncélúan, az adásban rejlő öröm kedvéért. Ezért azután az ilyen, inkább esztétikai, mint etikai indítékú jótékonyosság nem is ad megnyugvást a megsegítettnek és távolról sem váltja ki belőle a hálának és szeretetnek azt az érzését, amelyet a szentek iránt éreztek a szegények. Ez a szociális érzés valamiképpen ugyancsak a hiányó vallásosság pótlására szolgál. A modern pszichológusok között bőven vannak olyanok, akik az emberszeretetet, illetve annak szociális hatását tekintik a vallásosság legelemibb mozzanatának olyannyira, hogy lehetetlennek tartják, hogy vallásos érzések legyenek a kollektív életen kívül.

Az érzelmi kiélés vágya vezeti azokat is, akik a szépséges természetben akarnak föloldódni. A természet utáni rajongás soha

olyan mérvű nem volt, mint napjainkban. Madarak és fák napját ünnepeltetjük gyermekeinkkel, intézményes kirándulásokat szervezünk, egyesületekbe tömörülünk, a természet kollektív csodálataira weekendekre járunk, sátor alatt tanyázunk, ünnepnapokon csónakjainkkal tömegfelvonulásokat rendezünk a Dunán s közelharcot folytatunk egy-egy talpalatnyi földért, hogy letelepedhessünk valamely „elhagyott” szigeten. Ez magában véve mind nagyon egészséges volna, ha megmaradna az észszerűség korlátai között. De a túlzott természetrajongás éppen úgy, mint a szociális elérzékenyülés a vallásos érzés hiányát leplezi. Ha kérdezősködni próbálunk a nagy természetrajongók vallási élete felől, tíz közül kilenc azt feleli, hogy semmiféle templomban nem tud úgy imádkozni, mint a természet ölében, a szabad ég alatt. Ezeknél az embe-reknél tehát a természet a templomot pótolja, a természet csodálata pedig az imádságot. Rajongásuk tehát ugyancsak célját tévesztett vallásosság, pantheista természetimádás. Ennek a pantheismusnak csak változata a szélsőséges vitalisták túlzó fajkultusza, amely nem riad vissza nemzeti istenek imádsásától sem.

A pantheista rajongásnak egyik faja korunk mértéktelen hősi kultusza is. *Huizinga* érdekesen fejtegeti, hogy a hős elnevezés az ókorban csak az elhunytakat illethette meg. Hősnek lenni valahogyan azonos volt az üdvözültség állapotával. Ezzel szemben napjainkban a hősiesség, a heroizmus állandó epithetonja a férfias helytállásnak és önfeláldozásnak. Közvetlen leszármazottja ez a mindenütt keresett hős Nietzsche Übermenschének, aki a maga minden korláton túlnövő nagyságával viszont a félistenekkel és istenekkel tart közeli rokonságot. Az emberfölötti embernek, a hősnek keresése tehát éppen úgy, mint az érzeleméhségnek többi eddig tárgyalt megnyilvánulási a megfoghatkozott vallási érzést kívánja pótolni.

Az érzeleméhség tüneteinek felsorolását még soká folytathatnók, de erre nincs semmi szükség, mert az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy korunk mindennél jobban keresi és kívánja a nagy érzelmeket. Ez bizonyosága annak, hogy az érzelemben valóban struktúráló összefoglaló erő van, mert a magára hagyott beteg legtöbbször önkéntelenül is érzi, hogy szervezetének mire van szüksége s megtalálja a megfelelő orvosságot. De éppen ezért az érzeleméhség azt is bizonyítja, hogy korunk sokféle kapkodása és az érzelmi kiélés utáni vágyakozása ellenére nélkülözi azt a nagy érzelmét, amely éhségét csillapítani, lelkét betölteni képes volna. Korunk eszményi szerelme tulajdonképpen bálványimádás, kimutatuk azt is, hogy szociális szeretetünk a vallásos kultuszhoz, természetrajongásunk a pantheizmushoz, hőstiszteletünk pedig a politheizmushoz hasonlít. Ezek a józan mértéküket elvesztett érzések tehát mindannyian a hiányzó vallásos érzést volnának hivatottak pótolni. Ebből azt a következtetést kell levonnunk, hogy korunk emberéből hiányzik a vallásos érzés, az igazi vallásosság, hogy a XX. század európai szellemében a vallásosságnak nincs megfelelő szerepe, hogy a vallásosságnak ez a háttérbe szorulása hiányt okoz szellemi életünkben és pótlásra szorul.

Ezek után fel kell vetnünk a kérdést nincs-e összefüggés a vallásosság, a keresztény vallás háttérbe szorulása és korunk szellemi életének válsága közt? *Huizinga*, akinek a művészi stílusok korszakot struktúráló erejéről szóló tanítását már idéztük, megállapítja, hogy ilyen korszakot jellemző stílus a nyugateurópai szel-

lem történetében a román, a gót, a renaissance és a barokk. A barokk-kor óta azonban az egész szellemi életet átfogó stílusunk nem volt. Minthogy pedig — amint azt fentebb megállapítottuk — csak az ilyen átfogó stílus tudja megadni egy-egy korszak szellemi életének teljes egységét, teljes integráltságát, meg kell állapítanunk, hogy az európai szellem hanyatlása, a bomlás a barokk korszak megszűntével veszi kezdetét. De mi volt az a szellemi áramlat, az a mélyreható változás, amely az európai szellem életében a barokk korszak elmúltával bekövetkezett? A felelet az u. n. felvilágosodás. Ennek a felvilágosodásnak jelszava a tiszta ész, a tudás, szemben a megelőző korszakokkal, amikor a szellemi élet vezető ereje a hit volt. A felvilágosodás harcot indított a hit és a keresztény vallás ellen. A keresztény vallás pedig a következetesen és szervezeten megindított harcokban a felvilágosodást követő francia forradalom és az abból folyó társadalmi, tudományos és politikai események hatása alatt mindinkább vesztett szellemi életünkre és kultúránkra addig gyakorolt befolyásából.

A barokk korszak végéig a kereszténység volt az európai szellem, az európai kultúra középpontja és irányítója. A filozófiának és művészetnek egyedüli témája az Isten és az ember viszonya, de a szaktudományok eredményei éppen úgy, mint a szociális, politikai és gazdasági kérdések megoldásai is mind beleilleszkednek a kereszténység egységes és minden részletre kiterjedő világnézetébe. Legszembeszökőbb a kereszténységnek ez az összefoglaló szerepe, ha a felsorolt stílusokat összefüggésbe hozzuk a keresztény vallás történetével. Azt találjuk, hogy ezek a stílusok mind a kereszténység életének egy-egy korszakát jelentik. A román stílusban megtaláljuk az első századok kereszténységének harcos önvédelmét, a népvándorlás pogány hordái ellen menedéket kereső kereszténység szorongással és aggodással teli Isten felé fordulását. A gótika a külső ellenséggel szemben lábát megvető Egyház belső építő munkáját, az életet legapróbb részeiben is átformáló és a túlvilág végtelenjére beállító hatalmas szervező erejét tükrözi. Megtaláljuk a párhuzamot a renaissance Egyháztól való elszakadási vágya, az individuumot megörökíteni törekvő szabadságvágya és a reformáció önállósulási törekvései között is. A barokkból pedig sugárzik a boldogulását távol kereső tékozló fiút jóléttel, pompával és a gazdagság minden vonzó erejével visszacsalogatni törekvő ellenreformáció eszmevilága.

A reformáció támadása nem a keresztény vallás, hanem a katolikus Egyház ellen irányult. A hirdetett cél itt nem a vallás kiirtása, hanem ellenkezőleg, eredeti tisztaságába való visszaállítása volt. Gyökeresen megváltozott azonban a helyzet a felvilágosodás korában. A felvilágosodás éle már a keresztény vallás, a keresztény hit ellen irányult. Ámde a keresztény vallás — mint láttuk — az európai szellem középpontja, életének irányítója volt századokon keresztül. Körülötte alakult, körülötte kristályosodott ki a nyugateurópai szellem. Érdekes hasonlóságot láthatunk itt az egyes ember és az objektív szellem között. Az egyes ember lelki, szellemi életének szüksége van az éltre, vagyis olyan központra, melyre vonatkoznak, melyben mintegy találkozni az összes lelki és szellemi jelenségek. Ennek az éntnek állandósága biztosítja a kapcsolatot a gyermek és a férfi s a férfi és az öreg ember között. Éppen ezért az ént megváltoztatni, egy másikkal felcserélni nem lehet. Ha leromboljuk egy lélekben az ént, megöltük vele az egész

lelket és lehetetlenné tettük a szellemi életet. Ilyen énré, ilyen központra nemcsak az egyénnek, hanem az objektív szellemnek is szüksége van. Ez biztosítja életének egységét és folyamatosságát. De éppen ezért — amint azt az egyes embereknél láttuk — nem változtatható meg és mással föl nem cserélhető. Az objektív szellem központi eszméjének lerombolása magának a szellemnek elpusztítását jelenti és minden támadás, amely ez ellen az eszme ellen irányul, támadja magát a szellemet is.

Az európai szellem középpontja — mint azt fentebb kifejtettük — a kereszténység. Ezért minden támadásnak, amely a keresztény vallást éri, támadnia kell magát a szellemet is. Ez a megállapításunk juttat el a materializmus igazi arculatának felismeréséhez. Nem egyéb ez, mint a keresztény vallás elleni küzdelem logikus keresztülvitele. Mivel az európai szellem a kereszténység szelleme, mi európaiak a kereszténység létjogosultságát nem tagadhatjuk másképpen csak úgy, ha tagadjuk vele együtt magát a szellemet is. Ez a tagadás a materializmus, amely a keresztény vallástól való elfordulás mélypontját mutatja. A materializmus azonban önellentmondást rejt magában. Tagadja a szellemet, de hogy ezt megtehesse és el is hitethesse, fel kell használnia a szellem egész fegyverzetét. Tehát minél erőteljesebben tagadja a szellemet, annál jobban bizonyítja annak létezését és annál eredményesebben készíti elő annak uralmát.

A történelmi fejlődés túl is lépett már a materializmuson. Ma már alig akad komoly gondolkodó, aki tagadja a szellemet. De azért a szellem távol van még attól, hogy elfoglalja méltó helyét kultúréletünkben. Éppen így távol van a kereszténység is attól, hogy az őt megillető tiszteletben részesüljön. A szellemet tagadni ma már nem divat ugyan, de annál inkább divat ellene fordulni és támadni. Ennek a divatnak erejéről beszélnek azok a filozófiai áramlatok, amelyek a szellemet az élet, a lélek ellenségének élősdiyeként kiáltják ki és fennen hirdetik az irracionálisnak, a tudatalattinak, a sejtésszerű, értelemmel meg nem érthető vitális erőnek egyedül boldogító voltát. Ez a támadás természetesen kiterjed a vallásra is, amelyet éppen úgy, mint a szellemet, a haladás, a fejlődés, az élet megölőjének, a boldogságot jelentő ösztönök esküdt ellenségének kiáltanak ki.

A vitalizmus, — amelynek egyébként szociális, politikai, gazdasági életünkre gyakorolt hatása sokkal nagyobb, mint hinnők, — sok érdekes problémára ráirányította a figyelmet. Jól látja az európai válság tüneteit is. A gyógyulást azonban a legrosszabb helyen keresi. Tudja, hogy a válságot túldifferenciáltság okozza, de ezen úgy akar segíteni, hogy a primitívebb, differenciálatlanabb viszonyok közé való visszatérést sürgeti. Ez azonban csak úgy volna lehetséges, ha meg lehetne fordítani az idő kerekét. De ami megtörtént, azt meg nem törtéنتé tenni, ami kifejlődött, azt visszafejleszteni nem lehet. Az idő csak egy irányt ismer: előre. A túldifferenciálódáson nem segíthet más, mint az erőteljesebb integrálódás. Ezt az integrálást pedig magának a szellemnek kell véghez vinnie. A szellemet tehát nem tagadni, hanem állítani, nem támadni, hanem segíteni kell. Ennek az ideje pedig már nem késhet soká, mert attól az önellentmondástól, amely a materializmus sírját megásta, a vitalizmus sem ment. Ez is azt támadja, amit küzdelmében fegyverül kell használnia. A szellem gyilkos, pusztító erejét írja le, azt a romboló erőt, amellyel a szellem pusztulásunk

útját egyengeti, de ezzel a pesszimista felfogással is hozzájárul a szellem igazi mivoltának felismeréséhez, a tévedések elosztatásához és így végelemzésben a szellem győzelméhez.

A szellem filozofiai eszméjének győzelme azonban csak úgy biztosíthatja az európai szellem fennmaradását, ha ez a győzelem a kereszt jegyében történik. Megállapíthatjuk, hogy korunk válságából csakis egy erős és minden szívet átható vallásos érzelem menthet ki bennünket. Megállapítottuk azt is, hogy a válság oka a kereszténység háttérébe szorításával függ össze. Ha e két megállapításunkat egybe vetjük, arra az eredményre jutunk, hogy a válság orvosságát egyedül a keresztény vallásos érzésben, a keresztény szeretetben kell keresnünk. Fennmaradásunk feltétele tehát egy hatalmas keresztény vallási megújulás.

Az igazi megújulás feltétele, hogy a megújult élet erősebb, frissebb, gazdagabb legyen, mint a régi volt. Így is volt ez mindig. Valahányszor a kereszténység győzedelmeskedett egy-egy ellenségén, mindig kimélyült, szellemi tartalomban gazdagodott maga is. Minden eretnység a vallásnak egy-egy újabb területére irányította a figyelmet, amelyen munkálkodva Krisztus tanításának egyre újabb és újabb bölcseségeit ismertük fel. A keresztény vallás imádkozva várt mostani renaissancejének is olyan eszme jegyében kell megtörténnie, amelyre idáig talán nem fordítottunk kellő figyelmet.

Ennek az örök, de korunk szívében felfrissítésre váró eszmének a körvonalait az elmondottak alapján meg is rajzolhatjuk. Azt mondtuk, hogy a pusztulástól csak a szeretet válthat meg bennünket. És mondtuk azt is, hogy a történelmi haladás iránya kétségbevonhatatlanul a Szellem győzelmét jósolja. Hát ha a gondviselő Isten mostani szenvedéseinkkel a Szeretet Szellemének, a Szeretet Lelkének uralmát készíti elő? Hátha nem is pusztulás, hanem egy szebb, gazdagabb és boldogabb jövő előtt állunk? Titkokat megfejteni, jövődőt jósolni nem tudunk. De tudunk dolgozni a jövőért, ha hiszünk, ha remélünk Benne. Ha hívjuk, ha megidézzük: Veni Creátor Spiritus.

Takács Menyhért

RÁBA GYÖRGY:

BOHÓ DALOCSKA

Ha holló volnék, balga gyász a télben,
zord ékszerűl hajadba hullanék,
ha hegyen-völgyön bujdosó szívárvány,
előtted baktatnék, amerre mégy.

Ha zápor volnék s testvére a szélnek,
tisztára mosnék minden felleget,
ha ordas orkán, szüntelen haragvó,
öreg fenyőkön hárfáznék neked.

De költő vagyok s hívem a szegénység,
halpénzekből áll furcsa vagyonom,
szemedről a vad pillangókat űzöm
s szerenádom tücsökkel húzatom.

MENTES MIHÁLY:

VERSEK

MERJELEK SZERETNI

Két karomra pecsétet tettél:
Égő sebből piros jelet,
Hogy mindenki riadjon tőlem,
Csak tégedet öleljelek.

Szívem is tán csupa fekély, seb,
Csupa kékség és daganat:
Simogató szentől és kéztől
El kell takarnom magamat.

A rútnak is kell, hogy szeressék;
A sebes kar is puha, lágy;
He elbújok is remetének.
A szív — a szívem — csupa vágy.

Elriasztottál. Uram tőlem
Minden szemet, minden szívet:
Senkié soha ne lehessenek.
Csak a Tied, csak a Tied.

Szívemre is pecsétet tettél.
Karomra is piros jelet —
Add hát, Uram, féltékeny Isten,
Hogy már szeretni merjelek.

NEM NÉZEK VISSZA

Szaladok és vissza nem nézek;
Megállni sem akarok:
Unalmasak a régi rétek,
Régi vágyak, régi dalok.

Pedig szép volt, amerre jöttem,
Virág és dal volt az utam.
Titkos mohóság hajt s talán már
Alig vár rám néhány futam.

Kövek, tüskék vérzik a lábam;
Az út nehezét keresem.
Dalom egyre vigabban zeng-zeng
S nem fáj a lábam sebe sem.

Milyen hamar elég az élet!
Nem baj! Hadd égjen! Lobogok.
A rohanók, vissza nem nézők
Boldogok, százszor boldogok.

A NÉPISÉG A MAI MAGYAR SZÉPIRODALOMBAN *

I.

Egy előadássorozatban, amely a népiség és a népi gondolat fogalmait akarja tisztázni, valóban elmaradhatatlan megvizsgálni ezek megnyilvánulásait a szépirodalomban. Mai szépirodalmunknak — szinte összes műfajainknak, sőt irodalmi életünknek — éppen az a legfőbb jegye, hogy a népiség eszményei s az u. n. népi gondolat különböző megfogalmazásban, de roppant erővel jelentkeznek benne. A vizsgálódást már csak azért is érdemes erre a korra zárunk: a népiség *mai* eszményei és gondolatai milyen formákban és milyen tartalommal jelentkeznek *mai* szépirodalmunkban.

Az irodalomnak egy előző korszakával szemben, amely vagy egyáltalában nem vagy pedig legfeljebb csak mint miliót ismerte a magyar parasztságot, ketten voltak azok, akik hírt adtak a népi mélyrétegekről, mint nemzet és irodalom számára egyaránt döntő jelentőségű létezőkről: Móricz Zsigmond és Szabó Dezső. Két különböző írói temperamentum, merőben különböző felfogással és szemlélettel. Móricz Zsigmond látása a naturalista íróé, — noha a kategória, a naturalizmus, nem alkalmazható rá a szó meglehetősen elkoptatott tartalma szerint. Szabó Dezső viszont éppen ellenkezőleg u. n. mithikus látással, — ahogy hívei mondják: kozmikus összefüggésekkel ágyazottan.

Életműve számbavéve és lemérve még egyiknek sincs, pedig a világnézetnek és a kor szellemének rendkívül érdekes összefüggései tárulnának fel mondanivalóik mögött. Különösen Szabó Dezsőnél az, ami az „Elsodort faluban” „forradalmi” volt, nem az élő alakokról mintázott riport és kulcsregény módszere volt — ilyent irtak már mások is nem egyet — nem az élet legnyersebb jeleneinek nyílt ábrázolása, s nem is más egyebek, amiket ugyanígy tagadóan, még hosszan lehetne felsorolni, nem is a társadalmi kérdéseknek a regényben való vizsgálata, hanem maga az *élet szemlélet*; az egyedeket úgy látja, mint náluknál nagyobb biológiai egységeknek, fajoknak és a fajokon belül szűkebb csoportoknak, lezármasági közösségeknek tagjait. Érdemes volna ismerni Szabó Dezső sajátos eszmevilágának az Elsodort faluig való kialakulását, — vajjon mi és hogyan volt rá hatással, hogy egyike lett a faji eszme európai viszonylatban is jelentős megszólaltatóinak, másokkal, így például Adolf Hitlerrel nyájából egyidőben. Éppen ezekből az egyidejűségekből inkább az következik, hogy a kor levegőjében, gondolatanyagában lebegő eszmék egy részét ragadta meg szellemi temperamentuma. De más gondolatai, különösen irodalomvizsgálati módszerei, a közösség belső életére irányuló analízisei Bergson iskolájára vallanak. A világegyetemet átszövő

*Ennek a tanulmánynak vázlata, mint előadás, elhangzott a Prohászka Társaságnak a népiségről tartott előadás sorozatában, 1943 május 21-én.

s mindenben megnyilvánuló titokzatos élet lendület, a lényegében megismerhetetlen s titokzatos abszolútum bensejének kitarulózásként: Szabó Dezső szemléletében bukkan fel Magyarországon. Ne feledjük el, hogy amikor Szabó Dezső franciaszakos tanárjelölt, majd egyetemi hallgató Párisban: az egész francia szellemi élet Bergson lábánál ült, és a francia tudománynak már a legfinomabb vizsgálati módszereit is mélyen áthatotta a bergsonizmus. Szabó Dezső vitalista szemléletének forrásvidékét valószínűleg itt keresheti egy komoly vizsgálódás. Különös eredmény volna: Szabó Dezső a zsidó származású francia tudós gondolatvilágának illetésére építené fel ezek szerint a maga faji és azon belül parasztszemléletét, faji és parsztmithosját. Ő maga ugyan tagadni szokott minden hasonló ráhatást, s minden gondolatát mint önmagának valóban monumentális szellemi temperamentumából fakadót igyekszik feltüntetni, de sem méreteit, sem jelentőségét nem fogja csökkenteni az, ha rájövünk egyszer mik vitalizmusának és mithológikus látásának élményforrásai.

Ugyanilyen összetett probléma Móricz Zsigmond. „Naturalista” — mondjuk rá. Holott kétségtelenül *nemcsak* naturalista, noha kétségtelenül legnagyobb gyűjtői közé tartozik a — hogy elcsépelesen szóljunk — „emberi dokumentumoknak”. De ezeken túl eljutott a történelmi magyarságnak páratlanul mély élményéig, mint a „Mese a zord fűvön” 17. századi katonatörténete, mely Bethlen Gábor komor alakja, vagy az Árvácska-regény hősnője. Önmagából kiinduló fejlődési lehetőségekre utaltan valószínűleg ő sem tette volna meg ezt az utat. De bizonyos, hogy élte és átélte — mégpedig a zseni ösztönös ráérzésével — kora szellemi légköréből azt, amit szellemi alkatának határhártyáin át magához hasoníthatott. Így hogy átélt sokmindent abból is, amit Ady oldott bele a magyar szellemi élet vizeibe, sőt Szabó Dezső is, itt-ott egy-két jelentősebb publiciszta, később pedig nála jóval fiatalabb „népi” írók: ez egészen természetes. Már csak azért is, mert nem volt merev alkat, mindvégig rugalmasan követte korának fejlődését (a meginduló „falukutatás” pl. egészen új lendületű inspirációt adott neki egész sor igen nagystílusú újságcikk számára s a szövetségi és népfőiskolai gondolat hatása alatt kész lett volna népfőiskolák sorát és olcsó, gyakorlati téglavetőkemencéket alapítani).

Az első hullámvás, amit Szabó Dezső és Móricz Zsigmond a népi tömegek problémavilágának megismertetése körül keltettek: az 1920-as évek közepére megállt. De éppen teljes szélcsenddőltekor szálltak ki első szárnypróbálgatásaikra a népi költészet lírai madarai. Köztük elsősorban az úttörő Erdélyi József. Van egy feledhetetlen verse, ami szinte őt magát imaginálja (abban a versfüzetében jelent meg, amit rotációs papírra nyomtatott és maga árult a pesti utcasarkokon, azóta másutt nem láttuk, gyűjteményben sem): egy nyári napon, amikor átmege a Teleki-téren, annak egyik emeleti ablakában megszólal egy kalitkába zárt énekesrigó, — a vers azt csattogja végig tündöklő hangütésekkel, amit a rigó mond. Erdélyi József valóban ez volt, ez az énekesrigó, aki a huszasévek Budapestjének száraz, perzselő párájában, a legsötétebb Bethlen-korszak gőzkörében adta tovább a hírt verseivel a pásztorok, béresek, szegényparasztok világában. Ennek még eddig nem volt hírtadója a magyar lírában, legalább így nem, a legegyszerűbb és a legősibb érzéseknek a magasirodalom szintjén, a legegyszerűbb és legtökéletesebb formák eszközeivel. A kor másik

kibontakozója Illyés Gyula. Ő a dunántúli cselédparasztságból indult egy görcsösen összefonódott szálú egyéni sors kríziseiből, jóval több eszmei és formai problémával, s mindenekelőtt hasonlíthatatlanul több tudatossággal mint Erdélyi József. Mindenekfelett nagyobb látóhatárból. Tekintete délorosz kolkhoszoktól a délfranciaországi parasztság problémáig ér; a magyar paarsztság sorsát igyekezett egyetemes európai agrárösszefüggésekbe ágyazottan látni, s szinte van benne valami rendkívüli, hogy talán inkább érzései mint tudata: ezek között sem veszítették el nemzetét. Babits érdekesen írja le, hogyan érezte meg Illyés „Három öreg” versének felolvastakor egy új irodalmi irány megszületésének pillanatát. Új irodalmi irányét, amely ezzel a verssel lett tudatossá és programmá. Az u. n. új népi költészet valóban a tudatosságot és programmot köszöni Illyés Gyulának, akinek vállalai körül az Ady-Babits-örökség, vagy hogy szűkebb lírai korszakot mondjunk, a Babits-kor: átfordult a magyar líra mai időszakába. S ez — semmi kétség — a magyar líra egyik leggazdagabb aranykora. A huszas évek végén, a harmincas évek elején már jelentkeznek a folytatók. A csoportból talán elég lesz Sinka István, Jankovich Ferenc nevét megemlíteni.

A magyar népi mélyrétegek élményvilágának a lírában való megszólalása egészen rendkívüli hatású volt. Szinte olyan mint Bartók és Kodály zenei feltáró munkájáé. Kifelé, a magyar szellemi élet, az értelmiség és ebben elsősorban a fiatalok felé ennek az élményvilágnak és érzékvilágnak színgazdagsága hatott, pompája, ezer évek hangjait megszólaltató ősi volta s szociális sors keserősége. A népi gondolat ezen a lírán át kifelé: elsősorban szociális megfogalmazásává tevődött össze. Ha felvetődött a kérdés, mi a magyar nép, akkor válaszul ezt zengték a versek: nemzetünk legősibb rétege, a történelmi sors nagy kisemmizettje. Mi a népi gondolat? A válasz: ezt a sorsot átélni, s a mélyből felemelni. Ez a líra a maga mivoltában példánélküli a kultúrnépek világirodalmában. Nem Burns érzelmes játéka. Bocsánatot kérünk érte, de inkább hasonlít az amerikai néger líra, egyszóval egy ősnép keserű helyzetrajzához és forró panaszához.

Ennek a lírának kapcsolódásai egészen szorosak az utána következő lépéssel, az u. n. falukutató irány szociográfiájával. Az elindító itt is Illyés Gyula, e nemben máig is páratlanul álló klaszszikus könyvével a Puszták népével. Művészi formákban és hitelben az új műfaj többi könyveit meg sem közelítették Illyésék. Íróiságában Szabó Zoltán: „Tardi helyzet”-e vethető hozzá, de nélkülözi a hús, vér és sors oly forró kapcsait, amikkel Illyés *egy* azzal, amiről ír. Féja Géza ott egyik legkiválóbbja ennek a csoportnak és iránynak, mert ő az érzés és odaadás teljes szenvedélyében azonosult a közösséggel, amiről írt, a Viharsarok népével. De benne és társaiban az egész ügy felett megjelentek a politika villódzásai.

A népi urbánus-vita első fázisát éppen a politikai elektromosságna ez a töltése váltotta ki, — a származás vagy élmények szerint nem ezen az oldalon állók „tisztá műveket”, szociális és politikai programmnélküli alkotásokat szerettek volna inkább kívánni, s nem egyikük egész határozottan ennek az iránynak az irodalomból való kiiktatását kívánta és műveiknek kizárólag mint szociális és politikai jelenségeknek kezelését. Az ellentétek még fokozódtak akkor, amikor az írók sorában megjelentek a helyüket a magasiro-

dalomban kiverekedett olyan paraszttehetségek is, mint Veres Péter és Szabó Pál, s mellettük önéletrajz-regényeikkel mint prózaírók is megjelentek Erdélyi József és Sinka István. A fejlődés belső dialektikája, a gondolati kibontakozás párhuzamos utakon kényszerítette őket arra, hogy mint Illyés Gyula a Puszták népében, ők is elmondják és felelemezzék a maguk életsorsát: önmaguk számára, de egyúttal a közösség számára is. Semmi rendkívüli nincs abban, hogy életük alakulása és eszményeik tudatosodása a fiatal-ság igen nagy csoportjai előtt jelentkezett fontosabb közügynek, mint Márai urbánus vallomásai. Nem is maguknak a népi íróknak, hanem a hozzájuk érzékvilágban csatlakozott fiataloknak és orgánumaiknak részéről jelentkezett azután annak sürgetése, hogy a magyar irodalom legyen kizárólag a népi élmények és a belőle kifejlődő programnak kizárólagos területe, — minden más élményvilág mint társadalomerkölcsileg jogosulatlan vonuljon vissza az irodalmi kifejezéstől, az urbánusnak nevezett eddigi irodalommal szemben a népi irodalom legyen kizárólagosan magyar irodalom. A megfogalmazás természetesen szélsőséges volt. Leküzdése nem érte és nem éri meg a harcot. Ugyanolyan váratlan gyorsasággal, mint ahogyan keletkezett, maga az idő semmisíti meg túlzásait.

Sokkal komolyabb számbavételre tart igényt a Németh László tanulmányaiból és Féja Géza irodalomtörténeti elméletéből kibontakozó kultúraértékelési irányzat. Amit Németh László mond, annak summája nagyrészt a következő:

Európa keletén van egy elég könnyen meghúzható határvonal, amelyen innen egész csomó főtömegeiben paraszt életformájú nép helyezkedik el, olyanok, akiknél a többzezevés népi élményvilág ősi tartalma még nem szívódott fel a magaskultúrában úgy, mint a határvonalon túli — nyugat felé eső — népeknél. Ez utóbbiaknál a felszívódás és elhasználódás megtörtént. Németh László nem tartja kétségesnek, hogy mint elhasználatlan lehetőségek részesei: a magyar népi mélyrétegek értékesebbek a lehető kultúra szempontjából mint a nyugati, már elhasznált népi rétegek. Ezek a kereszténység adta kulturális lehetőségeket is kimerítették. A keleteurópai néprétegek pedig még ugyanolyan állapotban vannak, illetőleg ez az állapot számukra tudatos kultúrpolitikával megteremthető — mint a maga magaskultúrájának megteremtése felé induló fiatal friss görögség volt annakidején. Mi ugyanúgy indulhatunk a főbbi keleteurópai népekkel együtt, ugyanolyan beláthatatlan távolságokat rejtő látóhatárok felé, mint amilyenek felé a görögség indult annakidején. Ami a keleteurópai népeket illeti: rokonok vagyunk egymással ezekben az eszmei lehetőségekben, de rokonok vagyunk vérség szerint is sokféle keverődésben, sőt rokonok vagyunk történelmi é politikai sors szerint is, mert nagyjából egyszerre értek bennünket a Habsburg birodalom és Habsburg katolicizmus belesugárzása a keleteurópai térbe, és ennek hatásai nyomán az orgánikus fejlődés megszakadása. A magyar történelmet ezekből az értékelésekből kifolyóan kell újjáértékelni, autonóm keleteurópai értékelési rendszert felállítani, a keleteurópai összefüggéseket multra-jelenre és jövőre vonatkozóan feltárni és a világnak és Európának e táját egy közös keleteurópai jövő, Magyarországot egy görögös kultúrájú, valósággal osztálytalan kultúrájú kert-Magyarország jövődjé felé elindítani. Németh Lászlónak valósággal írói és szellemi életműve foglalható össze ebben a mon-

danivalóban, amit történetpolitikai és irodalmi elemzéseiből, színdarabjaiból és szépirodalmi műveiből foghattunk így össze.

Ugyanilyen érdekes a mondanivalója Féja Gézának. Szerinte az igazi ősi magyarság — az ómagyarság — nem jutott életmegnyilvánulásokhoz, mintegy eltemetődött a magyar kereszténység első öt százada alatt, csak akkor jutott szóhoz, amikor a protestantizmusnak, a természetes magyar közösségi léthez alkalmazkodó életformái erre lehetőségeket adtak. Ezek a lehetőségek az irodalomban jutottak főképp szóhoz, és akkor hoztak létre remekeket, amikor formailag is a magyarság ősi keleti alkatából fakadtak ki. Költészet, regény, színdarab, kritika csak a magyarságnak eme ősi alkatával összefüggően, abból kikövetkezően jogosult, viszont jogosulatlan a magyar lényeggel idegen nyugati műfajokból akarják ezt nálunk kitenyészteni. Merőben idegen a regény, amikor nyugati minták után indul, — viszont ősi magyar formája a főképp erdélyi önéletírás és emlékirat, vagy krónika, azon kívül ha műfaji magva a mese, mint például Jókainál. Általában az irodalmi műfajok ősképei mások nálunk, mint a nyugati kultúrák irodalmiban. Féja így akarja átértékelni — mostmár háromkötetessé nőtt — irodalomtörténetében a magyar irodalom egész fejlődését.

A népiségnek mint kultúrmorfológiai értékelései vannak az övéknél nyersebb formái is. Éppen a legközkeletűbb ilyen nyers, az előfeltevéseket meg nem vizsgálta, összefüggéseik iránt még érzékkel sem bíró irányzat. Ezek szerint minden, ami népi, valahogyan önmagától egy természetesebb, gazdagabb kultúra, vele összevetve minden ami magas kultúra, már nem természetes, már bomlástermék, már romlás. Ennek a szemléletnek úgy tűnik fel: a nép az elsődleges kultúrateremtő és kultúrahordozó lényeg, enemű működését csak azért nem fejti ki, mert ezt elnyomják. Ezzel szemben egy kritikai álláspont azt igyekszik vitatni, vagy éppen megfordítva: a nép, a népi rétegek, a népi lét nem kultúrateremtő, hanem csak felhasználják a magaskultúra közébük descendálódott eredményeit. Erre hivatkozik mindenekelőtt a német néptudományi kutatás (a Harmadik Birodalomnak megelőző időszakban); az ősi görögségre vonatkozó kultúr- és vallástörténeti kutatások pedig kimutatják, hogy mindazt, amit eredetien „népi”, „friss” és „ősi” görög tulajdonnak hittek sokáig: többezeréves krétai, kisázsiai és déleurópai magaskultúrák örökségének a görögségben való együvéolvadása. Ma éppen a magyar őstörténet kutatásai és nagyszabású eredményei figyelmeztetnek bennünket a honfoglaló magyar kultúrájának lovasnomád népek ősi *magaskultúrájával* való összefüggéseire.

Ime, tehát a népiség jelentkezései a magyar irodalomban egész csomó vitapontot tartalmaznak.

Ijjas Antal

(Vége az augusztusi számban következik.)

E L V E K É S M Ű V E K

JUST BÉLA: AZ ESZELŐSÖK. Regény. (Cserépfalvi.) Just Béla eddig három regényében a kissé merev tételesség és egynémely részletek elrajzolása ellenére is határozott értékeket mutatott föl, és érdekes, figyelemreméltó példányait teremtette meg az intellektuális regénynek. Két világi-társadalmi regénye után most ismét régi specialitásához, a kolostori légkörhöz tért vissza, de az új mű a műfaji bizonytalanság zavaró érzését kelti az olvasóban. Az író úgy állítja be és a kiadó is célzást tesz arra, hogy a mű története — egy franciaországi trappista apát „láza-dása” a saját rendje ellen, a tökéletes élet és a Szent Benedek Reguláiban kifejezett szerzetesi eszmény nevében — történetileg hiteles, sőt az elbeszélés egyik helyén a szerző váratlan írói vallomással úgy sejteti, hogy a szereplőket személyesen ismerte, tehát a mű részleteiben is megtörtént. Ez a beállítás vagy írói misztifikáció, s akkor az író igazán ügyesen szuggerrál, viszont visszásan játszik a kényes témával; vagy pedig valóban az életből másolt, igaz történet, s akkor kár volt a „regény” menthetetlenül romantikus ízű műfajával jelölni, mert jórészt a történelem dolgozott az író helyett. Mísem volna egyszerűbb, mint hogy a kritikusk megkérdezze magát a szerzőt. Ebből azonban a mindenkori olvasónak kevés haszna lenne; a műnek önmagának kell helytállania.

De ha túltesszük is magunkat a hitelesség kérdésén, a mű akkor is vegyes műfajt mutat: a történeti monográfia, a teológiai esszé és a valódi regény összeolvadása, erősen intellektuális jelleggel. Mások a tanulmányt hajlították át szépirodalomná, Just a regényből a történet hitelességét, akkor az adatok összegyűjtése, a mű megszerkesztése és megfogalmazása jórészt intellektuális munka, s a regényíró képzelete csak az apró részletek megelevenítésében és a lélektani háttér kibontásában, a történeti alakokba való „beleélésben” működött. De meg kell hagyni,

hogy abban hibátlanul! A merész és kényes témát — egyrészt a szerzetesi eszmény, a tökéletes élet utáni vágy, az „eszelősség” érzékelését („A kérdés csak az, hogy végeredményben ki az eszelős: a világot megtagadó szerzetes, vagy aki a szerzetest nevezi eszelősnak”), másrészt az apát egyéni elhatározásának megértését („ne engedetlen, lázadó apátot lássanak bennem, hanem tökéletességre vágyó nyughatatlan lelket”) szuggesztív eszközökkel, finom tapintattal dolgozza ki. Tulajdonképpen a lázadás, a fanatizmus lélektani és erkölcsi problémáját veti föl ezzel, vallási vonatkozásban, de egyúttal tágabb értelemben is. „Forradalmár leszek — vallja az apát, — ami annyit jelent, hogy egy kevésbé tökéletes élet helyett a tökéletesebbet választom.” Dom Alexist nem elégtik ki a világ és a világi eszmények, ezért fogódzik a szerzetesi élet tökéletességébe, a szentbenedeki Regula eredeti előírásai szerint. Az írónak, modern regényírásunkban ugyancsak vitka. szép spiritualizmusával, sikerül észrevétlenül bevonnia az olvasót a vallási kérdésekbe és a szerzetesi eszmény lelki vonzásába. Ebből a szempontból műve világi olvasó számára is élmény. Már magában véve is nagy szó az, hogy az örök (és meglehetősen elcsépelet) regény-téma, a szerelmi változatok helyett ilyen eredeti témára vállalkozott.

Az egész műre az intellektuális, objektivizáló szellem nyomja rá bélyegét. Nemcsak a beszótt elmékedésekben, nem is csak abban a mérsékletben és tapintatban, amellyel az író a kényes és teológiai vonatkozásokkal átszótt témát kezeli, — szinte kerül a patetikus, érzelmességre vagy hatáosságra csábító jelenetek kiélezését s az a fanatikus hæv is, amely Dom Alexist sodorja, józan heroizmussá hül le tollán, — hanem a mű szerkezetében és stílusában is. A fölépítés itt is a jólismert justí eszközökkel dolgozik — levelek, följegyzések, régi könyvek közlési fogásaival, — s a nyelv is a világos értelemnek van alávetve: jó-

zan, hűvös, szabatos. Ridegen fe-
gyelmezett, mint a szerzetesi élet
hősei. Ha a mi szépprózáinkban is
volna külön „irodalmi nyelv“,
olyan mértékben, mint például a
franciában, akkor Just stílusa pél-
da lehetne erre a fokozatra. A
breton parasztkocsis époly válasz-
tékos, zárójellel tűzött nyelven
beszél, mint a hittudósok, s a bo-
nyult összetett mondatok is klasz-
szikusan egyensúlyozódnak. Az ol-
vasó nem tud megszabadulni attól
a szuggesztívótól, mintha franciából
átültetett, igen szép és gondozott
— fordítást olvasna. Ez a stílus,
amely sajátja Justinak, néha kitűnő
szuggesztivitás eszköze — megkapó
és fölemelő például az abbé első
napjainak leírása az elhagyatott,
félíg rombadőlt kolostorban, amely-
nek újjáépítésére vágyakozik, vagy
a mérnökből szerzetessé lett An-
selme atya „csodája“ a babonás,
gyűlölködő breton parasztok között,
— általában azonban az értekezés
felé vonja a regényt, s olykor szá-
razza teszi a leírást. A templom-
rom vagy a szerzetesek napi éle-
tének megjelenítésében például
nem mérközhet az „Isten rabjai“
megelevenítő művészetével.

Ezekkel az írói vonásokkal — a
spirituális intellektualizmussal, az
objektivitásra való törekvéssel, vá-
lasztékos stílusával — Just kétség-
telenül egyéni és eredeti szint
képviselet mai szépirodalmunkban, s
figyelemreméltó kísérletezései előb-
b-utóbb megtermik a sajátos voná-
saiból szőtt igazi nagy regényt.

Makay Gusztáv

KÁDÁR LAJOS: KUJTORGÓ LEL-
KEK (*Stádium*) és TAPOSÓKA
(*Athenaeum*). Közel egymásután
két regénye jelent meg Kádár La-
josnak: mindkettő ugyanazt a pa-
raszt társadalmat ábrázolja, ame-
lyikből az író származik. Magától-
értetődik, hogy az egykori élmények,
benyomások élénk színekben visz-
szatérnek írónk tollán: Kádár em-
lékei a parasztlelet rideg tényeihez
nyúlhatnak vissza s legfőbbszőr az
esemény könnyen kialakul, hiszen
a magyar parasztság életének küz-
delme meg-megújuló történéseket
vet felszínre. Ebből az következik,
hogy az emlékeiből merítő író al-
kotásában az esemény menete bi-

zonyos pontokon fennakad és rész-
letekre bomlik, ha egy-egy emlék-
hez tapadó jelenet megírásához ér-
kezik. Kádár Lajos újabb regényei-
ből pontosan kiválasztható, hol me-
rített az író képzeletéből, és mikor
és mely helyeken tért vissza em-
lékeihez. A Taposóka eseményve-
zetésében észlelhető leginkább az
epikumnak ez a kettős jellege.
Szükségtelen hangsúlyozni, hogy
mindkét műben belső aránytalan-
ságot idéz elő az író egykori szem-
élyes sorsából kölcsönzött ese-
ményrészletek szélesebb medrű
megírása. A szerkezeti eltoldódáso-
kat teljesen ellensúlyozza, és ezért
tud mindvégig érdeket kelteni az
író következetes ragaszkodása a
magyar paraszt élet valóságaihoz,
stílusát is üdítően tarkázza a táj-
nyelv friss, hamvas szavaival, for-
dulataival, szólásaival.

A *Kujtorgó lelkék* alapötlete
mindössze az a gogolyi gondolat,
hogy a meghaltak lelke visszajár
az élők közé, hogy az előző életü-
ket mintegy a fonákáról, visszajá-
ról nézhessék. Kádár és a nagy
orosz léleklátó közt óriási kü-
lönbségek vannak, az egybevetést
hazánkfia nem bírná el, mindössze
az írói ötlet emlékezteti Gogolyt ve-
le kapcsolatban: közvetlen hatásról
sem beszélhetünk. A regényt a ha-
lott ember meséli el, aki végignézi
először saját temetését, tanúja fia-
nak hagyatéki perlekedésének,
majd mint ártó szellem irányítja
előző élete haragosainak sorsát.
A lélek ide-odasuttyan, mindenütt
megjelenik, ahol reá emlékeznek:
még a mennyország sem fogadja
be, természetes, hogy aztán kétsze-
resen figyel a falusi élet esetlen-
ségeit, ferdeségeit, apró bűneit: a
jól induló eseménysorozat ott kezd
színtelenedni, amikor a kujtorgó
(étlen-szomjan vándorló) lélek bí-
rálni kezd, ettől kezdve az író né-
zeteit mondogatja. Az egész regény
értéke részleteiben mutatkozik: a
lélek ide-odasuttyanása azonos me-
netrend szerint történik, minden
változás az egyetlen ötlet tenge-
lyén fordul meg, végül magamagá-
tól válik megszokottá az ilyen ese-
ményváltás. Kár, hogy az egyes
nagyszerűen kigondolt, és jól-meg-
írt eseményrészletek nem tudnak
lelkivé mélyülni, és az író erkölcsi
magatartásának is kevés nyomát

lelni: az esemény alakulásának ezt a mechanizmusát az író eredeti, zamatatos, népi humora teljesen ellensúlyozni tudja.

A *Taposókat* Kádár Lajos észrevehetően nagyobb gonddal és fokozottabb igénnyel alkotta meg, a téma közkeletű újabb irodalmunkban: a szegény legény és gazdag leány hétpróbás szerelme, a gazdag apa ellenszenve és ártó szándéka, a megértő és áldozatkész anyák szeretete elkíséri a fiatalok sorsát révbejutásukig. A *Taposóka* legszembetűnőbb erénye, hogy eleitől végig érdekesen és jellegzetesen tudja előadni ezt az ismeretes regénytémát. Kádár Lajos arra törekszik, hogy a részletekben a legkisebb, legparányibb elemekkel is a szigorú, a megdöbbentő valóság-hoz kösse a eseményt: amíg hősei falusi környezetben vívják élet-halál-harcukat, addig remekel Kádár epikus készsége, mihelyt azonban az esemény színhelye Pestre tevődik át, az író nem tudja eredetien és hitelesen előadni az emberi sors kegyetlen változásait, itt még a divatos jelszók beiktatására is kedvet kap. Kádár valamennyi regényénél mértéktartóbb a *Taposóka*, hibái erényeinek jelentőségét emeli, domborítja.

Kádár Lajos e két újabb műve azt az író mutatja, aki a felkapott és megszokott regénytémák menetébe ügyesen bele tudja szőni a népi szokások rajzát, a népi hiedelmeket, az egészséget, a józan, paraszti humor megkönnyebbülést adó, feloldódást szerző betétei teszük elevenné és igazivá. Népi íróink közül mindössze Kádár Lajosnak adatott meg a kellemes humor irigyelhető adomány.

Paku Imre

LENGYEL TAMÁS: GRÓF TELEKI LÁSZLÓ. (*Franklin.*) A „Magyar Életrajzok“ sorozatában jelent meg a szabadságharc kiváló magyar államférfiának életrajza. Gróf Teleki László, az 1848-as, független nemzeti kormány első párizsi követe, eddig jóformán csak drámájával, a „Kegyenc“-cel s tragikus öngyilkosságával írta be magát a magyar köztudatba. Ezen a fonákságon

akar Lengyel Tamás nagy adatismerettel megírt hőnyve segíteni. Az egész könyv hangján végig dominál az imponáns tudományos tárgyilagosság. Ezen át is kihallik az író meleg roknoszenvének hangja, anélkül azonban, hogy regényesíténé, vagy fölöslegesen idealizálná Telekit. Mindaz amit ír, adatszerű pontossággal áll előttünk. Kemény vázra húzta fel mondanivalóját Lengyel Tamás s így a híg roknoszenvnél jóval többet ért el: a könyv kiválóan alkalmas Teleki László való megismerésére. Tartózkodik minden bombaszzerű hatásvadászattól s éppen ezért marandóbb és tiszteletreméltóbb sikert kell érnie, mint a — napjainkban annyira divatos — életrajzregényeknek. Pedig ebben a monográfiában annyi regényes adatot találhatunk, ami bőségesen elég lenne Teleki alakjának ködös elrajzolásához, vagy kétes dicsfénybe vonásához. Legnagyobb érdeme ép e veszélyek elkerülésében van a műnek.

Másrészt, gondos utánjárással igyekszik az író világot deríteni a homályos vagy ismeretlen mellékkörülményekre. Nem hallgatja el az egykorú vagy későbbi föltételezéseket, de logikus eljárással megvizsgálja a kínálkozó adatokat s objektív ítéletet mond, mindig meggyőzve az olvasót a leghelyesebb okszerű összefüggések által. Így nagyon helyes, hogy párizsi tevékenységét részletesen ismerteti vagy az emigrációban vállalt szerepét igazi fontosságában tárgyalja. A társadalomban élő — többé-kevésbé hézagos — fölfogást átalakítja, új szempontokra utal s így áthelyezi Teleki László gróf egész működésének súlypontját. Egy, kevésbé tetszetős, de realisabb talajon jár, szíven kívül agyával is dolgozó magyar politikus képét alkotja meg előttünk, pusztán tudományos eszközökkel.

Lengyel Tamás könyve az utóbbi évek komolyabb törekvésű, tudományos érdekű monográfiái közé tartozik. Műve becsületos alkotás, komoly hitre tarthat számot.

Vidor Miklós

SZINHÁZI KRÓNIKA

„Shakespeare und kein Ende“ — mondta Goethe, s ha akarjuk ezt úgy is fordíthatjuk: *Shakespeare*-t sohasem lehet elégszer játszani, mindig tartogat még valamit rendezőnek, színésznek, közönségnek. Bizonyos tehát, hogy mindig kell játszani, de egyáltalában nem lényegtelen, hogy hogyan játsszák. Furcsán van vele az elméleti és gyakorlati dramaturgia: szabad kezét enged az értelmezéseknek, de ugyanakkor szigorú mester is, bosszút áll, ha többet vagy kevesebbet adnak egy-egy művéből, mint amennyit belerejtett. Csak tökéletes Shakespeare-előadást lehet elképzelni, — de elképzelhető-e ilyesmi? A legjobb interpretációk is csak megközelítik a tökéletességet, csak egy-egy szeletet világíthatnak meg, s az előadás legnagyobb érdeme az, ha ebben a szeletben, ebben a villanásban az igazi Shakespeare-re is hull reflektorfény. *Németh Antal*, mint minden vérbeli színházi ember, kezdetől fogva igyekezett valamit felfedni a lényegből. Voltak sajnálatos melléfogásai („Hamlet“) és voltak szerencsés találatai („Szentivánéji álm“, „Sok hűhó semmiért“). A „*Julius Caesar*“ felújítása inkább az előbbi csoportba tartozik. A balfogások legnagyobbika nyilván az volt, hogy mellőzte Vörösmarty fordítását és helyette *Aprily Lajos*-ét használta. Az előadás shakespeare-i volta mindjárt itt bukott el. Shakespeare-nek leglényegesebb tulajdonsága a nyelve, ez a bőven, költőien, vulgárisan, töményen áradó őselem. Vörösmarty a romantikus nyelv ódonságával, szerencsés rövidítéseivel, tömörségével, önkénytelen drámaiságával örökké emlékezetesen adta vissza magyarul. Ez a minden túlzásaiban, vas-ízében is eleven nyelv shakespeare-i a lényegében. Változtatni, szabdalni, simítani lehet rajta, de kiküszöbölni nem. Két nagy lélek találkozott ebben a fordításban, a magyar *Julius Cae-*

sar szinte saját lelkéből, nyelvbőségéből, drámai izgalmából szakadt műve Vörösmarty-nak. *Aprily Lajos* épp ezt a tömör ódon-ságot, drámai izgalmat mellőzte. *Julius Caesar*ja sima, elegáns, folyamatos versekben elmondott, stílusosan izgalmentes fordítás. Minden szögében hű, de egyáltalában nem hű hangulatában. Grillparzeri mű és nem shakespeare-i, — s e kettő között áthidalhatatlan a különbség. Az előadás is ilyen izgalmentes, nincs benne semmi Shakespeare-démóniájából: jól vagy rosszabbul elmondott versek sorozata, néhány fiatal színész kísérlete arra, hogy Shakespeare-t játsszon. *Uray Tivadar* kedvetlen *Caesar*ja köré *Nagy István* mint *Antonius*, *Szabó Sándor* mint *Brutus*, *Balázs Samu* mint *Cassius* csoportosult: egyedül *Nagy István* szép dikcióját dicsérhetjük. De az együttesről összbenyomás-ként azt állapíthatjuk meg, hogy meggyőződéstelen volt. Vizsga Shakespeare-ből és nem Shakespeare-átélése, költői-drámai tolmácsolása.

Az a még mindig fennálló ellentét, amely az urbánus és népi írók között van, nyilván nem az urbánusok szívéből származik. Elismerni valakit, ha művet alkot, kötelesség, ellenszegülni annak, ha valaki önön személységét állítja elének írásaiban követendő példaként, ugyancsak kötelesség. Az urbánus kritika az előbbi elv alapján ismerte el *Asztalos István*-ban a nem mindennapi tehetséget. Ennek a fiatal írónak sajátos egyéni világa van, tud embert teremteni, hangulatot éreztetni, kitűnően szerkeszti meg nem túlságosan hosszú regényeit és elbeszéléseit, s ért ahhoz, amihez ú. n. népi íróink legritkább esetben értenek: tárgyilagosságnak maradni élményeivel szemben. Alkotó író, aki szépet nyújtott eddig is, s akitől ugyanilyen szépet várhatunk ezután is. Ha valaki ilyen jó emlékekkel nézi meg első drámáját a „*Fekete macská*“-t, ha-

marósan elkedvetlenedik. Legfőbb csalódása az, hogy Asztalosban igen nagymértékű az ízlésbeli fogyatékoság. Nincs füle ahhoz, hogy mit mondhat ki és mit nem. Érdekes és drámai dialógusokat ír, de a dialógusok tartalma nem bírja el a színpadot: három felvonáson át nem lehet átkozódni, gyűlölködni, veszekedni, lopásra bujtogatni, csalni. Ezek emberietlen érzések, s emberietlen érzéseket a novella sem bír el, de még annál is kevésbé a színpad. Különösképpen nem akkor, ha a veszekedések alól hiányzik a lélektani magyarázat. Sokkal könnyebb egy novellában, ahol az író is beleszól és indokol, — a drámában a dialógus felel mindenért. Itt van Asztalos drámájának legfőbb és legfontosabb hibája: lélektanilag érthetetlen az egész színpadi bonyodalom. Egy pillantást sem kapunk figuráinak belső indulatából. Érdektelen egyének marakódnak és átkozódnak előttünk, akik egy percre sem válhatnak rokonszenvesé. Csak felületben látjuk őket, nem mélységben. Hogy mennyire Asztalos ízlése a hibás ebben, azt elárulja az, ha a dráma után elolvassuk „A macska” című elbeszélését, melyből „A fekete macska” készült. Ott egyetlen fonalat vesz a kezébe és biztosan sodorja, érdeklődést és részvétet tud kelteni, megnyeri rokonszenvünket. A novella szép hangulatába olvadnak bele a veszekedések, az egész közömbösíti a részleteket. A dráma természetéből következik, hogy a részletek semmisítik meg az egészet. Ez történt „A fekete macská”-val. Asztalos nem tud válogatni, nem tud elhagyni, mindent belegyúr abba, amit színpadra ír, — művéből szörnyeteg lesz, felfalja az író. Még egy képessége hiányzik a fiatal népi írónak: nem tud többféle módon bemutatni valamit. Az egyszerű elbeszélést drámájában kibővítette egyéb bonyodalmakkal, s ezek szervesen lógnak a levegőben. Rettenetesen sok mindenről tudósít, s mégis az az érzésünk, hogy veszekedések sorozatán kívül

semmivel sem találkozunk a színpadon. Mindezek az ellenvetések lényegtelenek azonban, ha a darabból kifejtendő tendenciát figyelembe vesszük. Esztendőnk óta azt hallhatjuk az ú. n. népi irány íróitól és propagandistáitól, hogy az igazi magyarságért ők felelnek, az igazi magyarságot ők adják, mindenkit, aki nem népi író, kirekesztenek a magyarság kebeléből. S most nézzük meg ezt az „igazi magyarságot”, ahogy Asztalos drámája bemutatja: aljas és sivár indulatok megszállottjai, akikben semmi emberi becsület nincsen, a legkétségbeejtőbb „alja nép”, minden széprejóra terméketlenül. Ha Bródy Sándor ilyennek ábrázolta volna a népet — mert valahogy hasonlóan ábrázolta — megkövezték volna érte. Jogosan kérdezhetjük hát: miért nem mutatnak új és igaz képet erről az „igazi magyarságról” éppen a leghivatottabbak, a népi írók? Vagy ha hiteles képet adnak és valóban ilyen az „igazi magyarság”, miért van szükség szószólóira? Egy ellenvetést szereljünk le rögtön: a társadalom tette őket ilyené. De érezzük-e Asztalos István hőseiben az „igazi magyarságon” kívüli társadalom rontó hatását? Itt „belterjesen” tenyésztődik az aljasság és hasznavehetetlenség, — Asztalos István legalább is így mutatja meg. Mit tegyünk ezután? A legokosabb: várjuk meg, míg népi íróink magyarság-szemlélete biztatóbb, értékesebb szempontokkal szolgál majd a népről. „A fekete macskát” mindenesetre nem lett volna szabad így színpadra eresztetni az íróasztalról. A *Nemzeti Színház* előadása híven közvetíti Asztalost: kitűnő színészek veszekednek és átkozódnak, legtöbbször igen hangosan. *Tökés Anna*, *Lehel Arpad*, *Nagy István* jó paraszti figurákat csinálnak, *Gobbi Hilda* pedig a színészi zsenialitás legmagasabb mámorában játszik egy csúnya vénasszony-jellemet. *Bakó Márta* kulisszahasogató szavalásából is biztató tragikái tehetség villant elénk.

Thurzó Gábor

*A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK KORSZERŰ
ÉRTELMEZÉSÉN MUNKÁLKODIK*

AZ ORSZÁG ÚTJA

ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

**Szerkesztik: BARANKOVICS ISTVÁN
ÉS DESSEWFFY GYULA GRÓF**

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

Szerkesztőség és kiadóhiva-
tal: Budapest, VI., Aradi-
utca 8. - Telefon: 12-07-26

A FIATAL KATOLIKUS NEMZEDÉK LAPJA AZ

ÚJ ÉLET

KATOLIKUS SZOCIÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI HAVISZEMLE

**SZERKESZTI ANDRÁS KÁROLY
FELELŐS SZERK.: SINKÓ FERENC**

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, II., Margit-krt 36. I. 3

ÉVI ELŐFIZETÉSI DIJ 9-60 PENGŐ

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

JELENKOR

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Hörváth Sándor O. P.
Molnár Kálmán, Szekfű Gyula

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

**Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.,
Andrássy-út 28. Telefonszám: 11-44-78.**

Postatakarékpénztári cseksz: 11.870.

MEGJELENT

az Országos Magyar Sajtókamara
Széchenyi díjával kitüntetett regény

IJJAS ANTAL

SZÉCHENYI KAPITÁNY

A élményszerű regényt **Battyhány Gyula gróf**
10 eredeti rajza teszi még művészebbé.

Fűzve 7:20 pengő

Kötve 9:60 pengő